

МЕЛІТОПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО
Факультет фізичної культури, спорту та психології
Кафедра психології

КВАЛІФІКАЦІЙНА (ДИПЛОМНА) РОБОТА
на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»
на тему «Особливості розвитку емоційного інтелекту у дітей
дошкільного віку»

Виконала: здобувачка вищої освіти
групи пс232М
Спеціальність 053 Психологія
ОП Психологія. Практична психологія
Акімова Дар'я Ільгарівна

Керівник: канд. психол. наук,
доцент кафедри психології
Прокоф'єва О.О.

Рецензент: канд. психол. наук, доцент
Ніжинського державного університету
імені Миколи Гоголя
Кошова І.В.

Запоріжжя – 2024 рік

АНОТАЦІЯ

до кваліфікаційної роботи «Особливості розвитку емоційного інтелекту у дітей молодшого шкільного віку»

Здобувач: Дар'я Акімова

Керівник: Олеся Прокоф'єва

Кваліфікаційна робота включає 82 сторінки (основна частина 70 сторінок), 11 рисунків, 4 таблиці, перелік використаних джерел складає 44 найменування.

Об'єкт дослідження: емоційний інтелект дошкільнят.

Предмет дослідження: особливості та передумови розвитку емоційного інтелекту у дітей молодшого шкільного віку.

Гіпотеза дослідження: Розвиток емоційного інтелекту у дітей дошкільного віку залежить від виховання, соціального середовища, навчання та індивідуальних особливостей розвитку, а також від сформованих навичок спілкування, здатності до емпатії, самомотивації та саморегуляції.

За результатами дослідження розроблено та реалізовано програму розвитку емоційного інтелекту дітей дошкільного віку – 5-6 років.

Одержані результати дослідження можуть бути використані в процесі роботи закладів освіти щодо розвитку емоційного інтелекту дошкільнят.

Ключові слова: емоційний інтелект, дошкільний вік, розвиток емоційного інтелекту, емпіричне дослідження.

ANNOTATION

Thesis Title: Peculiarities of the development of emotional intelligence in preschool children

Author: Darya Akimova

Supervisor: Olesya Prokofieva

The thesis comprises 82 pages (main body - 70 pages), 11 figures, 4 tables, and a reference list of 44 items.

Research Object: Emotional intelligence of preschoolers.

Research Subject: Features and prerequisites for the development of emotional intelligence in younger school-age children.

Research Hypothesis: The development of emotional intelligence in preschool children depends on upbringing, social environment, learning, and individual developmental features, as well as on the formation of communication skills, the ability to empathize, self-motivation, and self-regulation.

Based on the research findings, a program for the development of emotional intelligence in preschool children aged 5-6 was developed and implemented.

The obtained research results can be used in the work of educational institutions for the development of emotional intelligence in preschoolers.

Keywords: emotional intelligence, preschool age, emotional intelligence development, empirical research.

РЕФЕРАТ

до кваліфікаційної (дипломної) роботи на тему:

«Особливості розвитку емоційного інтелекту у дітей дошкільного віку»

здобувачки вищої освіти спеціальності 053 Психологія

Акімової Дар'ї Ільгарівни

Науковий керівник: кандидат психологічних наук, доцент Прокоф'єва
Олеся Олексіївна

Актуальність теми. Кожна людина мріє досягти успіху у своєму житті. Усі батьки мріють про успіхи своїх дітей. Більшість з них впевнені, що гарантом успіху є інтелект. Саме це, стає рушійною силою щодо раннього інтелектуального розвитку дитини. Батьки з раннього дитинства починають навчати дитину читати та писати, оскільки думають, що це фундамент її успішного розвитку. Слід зауважити, що переважає інтелектуального розвитку призводить до деформації емоційної сфери дошкільників. Емоційний інтелект – важлива складова успішності людини у всіх сферах життя. Термін «емоційний інтелект» вперше вжив Дж. Майер і П. Саловей. Автори під ним розуміли здатність сприймати та виражати емоції, розуміти їх та пояснювати, асимілювати емоції та думки, регулювати власні емоції та емоції інших людей.

Розвинений емоційний інтелект дає можливість у повній мірі розкрити закладений потенціал дитини. Проблема розвитку емоційного інтелекту найбільш актуальна в дошкільному віці, тому що цей період характеризується становленням психічних функцій, формуванням емоційної сфери, дитина вчиться розпізнавати власні відчуття та емоції, емоції інших осіб та контролювати їх.

У групі дитячого садочку часто можна спостерігати конфліктні відносини, які характеризуються проявом агресивності, демонстративності, уразливості серед деяких дітей, самоствердження за рахунок однолітка, прояви не uwagi до нього. Саме конфліктні ситуації провокують появу у дитини особистих переживань, таких як образа, заздрість, злість, сором,

страх тощо. Крім того, не менш важливий сімейний клімат у профілактиці негативних соціальних явищ. Конфліктні батьківсько-дитячі взаємини, які характеризуються дефіцитом емоційного спілкування приводять до формування несприятливого фону для емоційного та особистісного розвитку дітей. Тому, важливим завданням є вчасно розпізнати ці небезпечні тенденції і допомогти дитині їх подолати. Навчання емоційного інтелекту відбувається в емоційні моменти життя. Приділяючи увагу емоційному вихованню, батьки збільшують ступінь довіри в сім'ї, можуть вплинути на дітей в потрібній ситуації і виростити цілісну та впевнену в собі особистість.

У психологічній науці проблема емоційної сфери, емоційного інтелекту зокрема зазнає потужного розвитку. Чимало зарубіжних та українських вчених розробляють проблеми: змісту та структури емоційного інтелекту (Е. Носенко, Н. Коврига; О. Власова та ін.); його місця в структурі індивідуально-психологічних, соціальних властивостей особистості (О. Власова та ін.); функцій, видів емоційного інтелекту (Д. Гоулман та ін.); моделей емоційного інтелекту (Р. Барон; Дж. Мейер, П. Селовей, Д. Карузо, та ін.); його значущості в процесі виконання різних видів предметних діяльностей (С. Дерев'янка та ін.); розвитку емоційного інтелекту (М. Шпак) тощо.

З усім тим, більшість вчених проблему розвитку емоційного інтелекту розглядаються у дорослих людей. Лише деякі роботи присвячено раннім періодам розвитку емоційної сфери, зокрема емоційного інтелекту в онтогенетичному розвитку особистості (М. Шпак та ін.). З усім тим, ранні періоди вияву, розвитку емоційного інтелекту залишаються недостатньо з'ясованими, зокрема у дітей дошкільного віку. Аналіз літературних джерел свідчить про окремішність, фрагментарність розробки проблеми емоційного інтелекту у дітей дошкільного віку, що й зумовило вибір теми дипломного дослідження: «Особливості розвитку емоційного інтелекту в дітей дошкільного віку».

Мета: дослідження особливостей розвитку емоційного інтелекту у

дітей дошкільного віку, розробка рекомендацій та корекційно-розвивальної програми, направленої на покращення розвитку емоційного інтелекту у дітей дошкільного віку.

Об'єкт дослідження: емоційний інтелект дошкільнят.

Предмет дослідження: особливості та передумови розвитку емоційного інтелекту у дітей молодшого шкільного віку.

Відповідно до мети і визначених об'єкта і предмета дослідження були поставлені такі **завдання дослідження:**

1. Встановити психологічні особливості розвитку емоційного інтелекту у дітей дошкільного віку.
2. Провести емпіричне дослідження емоційного інтелекту дошкільників
3. Розробити програму розвитку емоційного інтелекту у дітей дошкільного віку

Гіпотеза дослідження: Розвиток емоційного інтелекту у дітей дошкільного віку залежить від виховання, соціального середовища, навчання та індивідуальних особливостей розвитку, а також від сформованих навичок спілкування, здатності до емпатії, самомотивації та саморегуляції.

Методи дослідження: Відповідно до визначеної мети і сформульованих завдань комплексно застосовувались такі методи дослідження: теоретичний аналіз і систематизація наукових джерел, порівняння і узагальнення одержаної інформації; спостереження, інтерв'ювання, тестування, експеримент; кількісний, якісний методи обробки даних. На етапах констатувального і контрольного експериментів використовувались психодіагностичні методики:

- 1) методика «Назвіть почуття, що переживає людина» за Т. Котик;
- 2) методика «Емоційна ідентифікація» (О. І. Ізотова, Є. В. Нікіфоров);
- 3) методика М. А. Нгуен «Домальовування: світ речей-світ людей-світ емоцій»;
- 4) проективна методика «Три бажання» М. А. Нгуен.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота проводилася на базі бюджетного ЗДО «Заклад дошкільної освіти №45 м. Кривий Ріг»

Наукова новизна одержаних результатів. Розширення уявлення про розвиток емоційного інтелекту у дітей дошкільного віку.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що її результати можуть бути використані при складанні корекційних програм, при розробці психолого-педагогічних заходів стосовно розвитку емоційного інтелекту дітей дошкільного віку.

Апробація роботи відбувалась шляхом презентації результатів теоретичних і практичних експериментальних знахідок у роботі на звітно-науковій конференції студентів та аспірантів «Освіта і наука 2024» 29-30 квітня.

Результати проведеної дослідно-експериментальної роботи також обговорювались на пленарному засіданні 7-ої Міжнародної наукової конференції «Інформаційні та інноваційні технології в XXI столітті» 19-20 вересня 2024.

Виступила з доповіддю на II Всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції "Зміцнення спільних європейських цінностей через освіту", організований Мелітопольським державним педагогічним університетом імені Богдана Хмельницького 25 жовтня 2024 року, м. Запоріжжя.

Тези роботи також обговорювались на IX Міжнародній науковій інтернет-конференції «Сучасні проблеми підвищення якості життя в глобалізованому світі» 13-14 листопада 2024 року.

Структура кваліфікаційної роботи: вступ, 3 розділи, висновки, список використаних джерел та додатки. Список використаних джерел містить 44 найменування. Загальний обсяг роботи становить 82 сторінки, основний зміст викладено на 70 сторінках.

Ранній дошкільний вік є критичним періодом для формування

емоційного інтелекту (ЕІ), який визначає успішність соціальної адаптації та особистісного розвитку. Дослідження підтверджують, що втручання в цей період може суттєво вплинути на рівень ЕІ дитини.

Для оцінки рівня ЕІ було використано комплекс методик, що дозволив оцінити здатність дітей розпізнавати емоції, ідентифікувати власні почуття, а також рівень емпатії. Дослідження виявило, що: діти дошкільного віку демонструють кращу здатність розпізнавати емоції на спрощених зображеннях (смайликах); існує значний розрив у розпізнаванні базових та складних емоцій; рівень емоційної ідентифікації та емпатії є середнім.

Після проведення корекційної програми:

- Спостерігається значне покращення здатності дітей розпізнавати широкий спектр емоцій.
- Відзначається розвиток навичок вербалізації та невербального вираження емоцій.
- Зростає рівень емпатії та розуміння почуттів інших.
- Загальний рівень ЕІ у всіх дітей суттєво підвищився.

Проведене дослідження однозначно підтверджує високу ефективність розробленої корекційної програми. Систематичні заняття, спрямовані на розвиток емоційної сфери, призводять до покращення емоційної компетентності, сприяння соціальній адаптації та забезпечення позитивного впливу на подальший розвиток.

Рік виконання магістерської роботи – 2024 рік.

Місце виконання: Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького, кафедра психології.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	7
1.1. Сутність феномену «емоційний інтелект» та концептуалізація поняття	7
1.2. Особливості емоційної сфери дошкільників.....	17
1.3. Психологічні особливості формування емоційного інтелекту у дітей дошкільного віку.....	25
Висновки до першого розділу.....	30
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	31
2.1. Обґрунтування та організація методики дослідження.....	31
2.2. Аналіз та інтерпретація результатів дослідження	35
Висновки до другого розділу.....	44
РОЗДІЛ 3. ПРОГРАМА РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	45
3.1. Зміст і методи програми розвитку емоційного інтелекту у дітей дошкільного віку.....	45
3.2. Апробація корекційно-розвивальної програми та аналіз результатів.....	60
Висновки до третього розділу	68
ВИСНОВКИ.....	70
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	71
ДОДАТКИ.....	75

ВСТУП

Актуальність теми. Кожна людина мріє досягти успіху у своєму житті. Усі батьки мріють про успіхи своїх дітей. Більшість з них впевнені, що гарантом успіху є інтелект. Саме це, стає рушійною силою щодо раннього інтелектуального розвитку дитини. Батьки з раннього дитинства починають навчати дитину читати та писати, оскільки думають, що це фундамент її успішного розвитку. Слід зауважити, що переважання інтелектуального розвитку призводить до деформації емоційної сфери дошкільників. Емоційний інтелект – важлива складова успішності людини у всіх сферах життя. Термін «емоційний інтелект» вперше вжив Дж. Майер і П. Саловей. Автори під ним розуміли здатність сприймати та виражати емоції, розуміти їх та пояснювати, асимілювати емоції та думки, регулювати власні емоції та емоції інших людей.

Розвинений емоційний інтелект дає можливість у повній мірі розкрити закладений потенціал дитини. Проблема розвитку емоційного інтелекту найбільш актуальна в дошкільному віці, тому що цей період характеризується становленням психічних функцій, формуванням емоційної сфери, дитина вчиться розпізнавати власні відчуття та емоції, емоції інших осіб та контролювати їх.

У групі дитячого садочку часто можна спостерігати конфліктні відносини, які характеризуються проявом агресивності, демонстративності, уразливості серед деяких дітей, самоствердження за рахунок однолітка, прояви неуваги до нього. Саме конфліктні ситуації провокують появу у дитини особистих переживань, таких як образа, заздрість, злість, сором, страх тощо. Крім того, не менш важливий сімейний клімат у профілактиці негативних соціальних явищ. Конфліктні батьківсько-дитячі взаємини, які характеризуються дефіцитом емоційного спілкування приводять до формування несприятливого фону для емоційного та особистісного розвитку дітей. Тому, важливим завданням є вчасно розпізнати ці небезпечні тенденції

і допомогти дитині їх подолати. Навчання емоційного інтелекту відбувається в емоційні моменти життя. Приділяючи увагу емоційному вихованню, батьки збільшують ступінь довіри в сім'ї, можуть вплинути на дітей в потрібній ситуації і виростити цілісну та впевнену в собі особистість.

Емоційний розвиток – це одна з основних передумов загального психічного розвитку та є складним, комплексним і закономірним процесом. В ході психічного розвитку відбувається ускладнення і збагачення емоційної сфери дитини в контексті соціалізації. Нині спостерігається зростання різних порушень психоемоційного розвитку дитини, що обумовлює актуальність зазначеної проблеми.

У психологічній науці проблема емоційної сфери, емоційного інтелекту зокрема зазнає потужного розвитку. Чимало зарубіжних та українських вчених розробляють проблеми: змісту та структури емоційного інтелекту (Е. Носенко, Н. Коврига; О. Власова та ін.); його місця в структурі індивідуально-психологічних, соціальних властивостей особистості (О. Власова та ін.); функцій, видів емоційного інтелекту (Д. Гоулман та ін.); моделей емоційного інтелекту (Р. Барон; Дж. Мейер, П. Селовей, Д. Карузо, та ін.); його значущості в процесі виконання різних видів предметних діяльностей (С. Дерев'янка та ін.); розвитку емоційного інтелекту (М. Шпак) тощо.

З усім тим, більшість вчених проблему розвитку емоційного інтелекту розглядаються у дорослих людей. Лише деякі роботи присвячено раннім періодам розвитку емоційної сфери, зокрема емоційного інтелекту в онтогенетичному розвитку особистості (М. Шпак та ін.). З усім тим, ранні періоди вияву, розвитку емоційного інтелекту залишаються недостатньо з'ясованими, зокрема у дітей дошкільного віку. Аналіз літературних джерел свідчить про окремішність, фрагментарність розробки проблеми емоційного інтелекту у дітей дошкільного віку, що й зумовило вибір теми дипломного дослідження: «Особливості розвитку емоційного інтелекту в дітей дошкільного віку».

Мета: дослідження особливостей розвитку емоційного інтелекту у дітей дошкільного віку, розробка рекомендацій та корекційно-розвивальної програми, направленої на покращення розвитку емоційного інтелекту у дітей дошкільного віку.

Об'єкт дослідження: емоційний інтелект дошкільнят.

Предмет дослідження: особливості та передумови розвитку емоційного інтелекту у дітей молодшого шкільного віку.

Відповідно до мети і визначених об'єкта і предмета дослідження були поставлені такі **завдання дослідження:**

1. Встановити психологічні особливості розвитку емоційного інтелекту у дітей дошкільного віку.
2. Провести емпіричне дослідження емоційного інтелекту дошкільників
3. Розробити програму розвитку емоційного інтелекту у дітей дошкільного віку

Гіпотеза дослідження: Розвиток емоційного інтелекту у дітей дошкільного віку залежить від виховання, соціального середовища, навчання та індивідуальних особливостей розвитку, а також від сформованих навичок спілкування, здатності до емпатії, самомотивації та саморегуляції.

Методи дослідження: Відповідно до визначеної мети і сформульованих завдань комплексно застосовувались такі методи дослідження: теоретичний аналіз і систематизація наукових джерел, порівняння і узагальнення одержаної інформації; спостереження, інтерв'ювання, тестування, експеримент; кількісний, якісний методи обробки даних. На етапах констатувального і контрольного експериментів використовувались психодіагностичні методики:

- 1) методика «Назвіть почуття, що переживає людина» за Т. Котик;
- 2) методика «Емоційна ідентифікація» (О. І. Ізотова, Є. В. Нікіфоров);
- 3) методика М. А. Нгуен «Домальовування: світ речей-світ людей-світ емоцій»;

4) проєктивна методика «Три бажання» М. А. Нгуен.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота проводилася на базі бюджетного ЗДО «Заклад дошкільної освіти №45 м. Кривий Ріг»

Наукова новизна одержаних результатів. Розширення уявлення про розвиток емоційного інтелекту у дітей дошкільного віку.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що її результати можуть бути використані при складанні корекційних програм, при розробці психолого-педагогічних заходів стосовно розвитку емоційного інтелекту дітей дошкільного віку.

Апробація роботи відбувалась шляхом презентації результатів теоретичних і практичних експериментальних знахідок у роботі на звітно-науковій конференції студентів та аспірантів «Освіта і наука 2024» 29-30 квітня.

Результати проведеної дослідно-експериментальної роботи також обговорювались на пленарному засіданні 7-ої Міжнародної наукової конференції «Інформаційні та інноваційні технології в XXI столітті» 19-20 вересня 2024.

Виступила з доповіддю на II Всеукраїнській науково-практичній Інтернет-конференції "Зміцнення спільних європейських цінностей через освіту", організованій Мелітопольським державним педагогічним університетом імені Богдана Хмельницького 25 жовтня 2024 року, м. Запоріжжя.

Тези роботи також обговорювалися на IX Міжнародній науковій інтернет-конференції «Сучасні проблеми підвищення якості життя в глобалізованому світі» 13-14 листопада 2024 року.

Структура кваліфікаційної роботи: вступ, 3 розділи, висновки, список використаних джерел та додатки. Список використаних джерел містить 44 найменування. Загальний обсяг роботи становить 82 сторінки, основний зміст викладено на 70 сторінках.

РОЗДІЛ 1.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

1.1. Сутність феномену «емоційний інтелект» та концептуалізація поняття

Довгий час вважалося, що інтелект є ключем до успіху. Проте реальність неодноразово демонструвала, що високий IQ не гарантує кар'єрних висот. Навпаки, часто люди з середнім рівнем інтелекту досягають більших успіхів. Чому так відбувається?

Відповідь криється в понятті емоційного інтелекту. Ця концепція підкреслює важливість розуміння власних емоцій та емоцій інших людей, здатності керувати ними та використовувати їх для досягнення цілей. Саме емоційний інтелект, а не лише IQ, визначає лідерські якості, креативність та загальну успішність людини. Сьогодні, коли світ стає все більш складним і динамічним, емоційний інтелект набуває особливої актуальності.

Емоційний інтелект – це складний і багатогранний феномен, який відіграє ключову роль у нашому житті. Дослідження в цій галузі продовжуються, відкриваючи все нові грані цього поняття. Розуміння емоційного інтелекту дозволяє нам не тільки досягати особистих успіхів, але й створювати більш гармонійне та ефективне суспільство.

Історія розвитку концепції емоційного інтелекту налічує менш ніж три десятиліття, при цьому навіть у рамках такого незначного з погляду науки проміжку часу можна виділити декілька віх її становлення та розвитку:

- 1990 р. – вперше представлено поняття емоційного інтелекту та наведено його чотирьохкомпонентну модель, що отримала назву «модель здібностей» (Дж. Майер, П. Саловей).
- 1995 р. – на основі теорії Майера-Саловея та крос-культурних емпіричних досліджень представлено «змішану модель» емоційного

інтелекту (Д. Гоулман) і «модель емоційного та соціального інтелекту» (Р. Бар-Он).

- 1996 р. – презентація першої психодіагностичної методики дослідження емоційного інтелекту (Р. Бар-Он).

- 2000 р. – до нашого часу – активний розвиток інструментарію дослідження та розвитку різноманітних аспектів (психофізіологічних, психологічних, соціальних, культурних) емоційного інтелекту (П. Саловей, Д. Майер, Д. Гоулман, Р. Бояціс, Е. Маккі, Г. Гарднер, К. Петрідіс [12, с. 5]).

Емоційний інтелект є сукупністю когнітивних і соціальних здібностей, що дозволяють індивіду ефективно розпізнавати, розуміти та управляти власними емоціями, а також емпатично сприймати й впливати на емоційний стан інших людей. Цей конгломерат навичок спрямований на оптимізацію міжособистісної взаємодії та досягнення поставлених цілей шляхом адекватного емоційного реагування на різноманітні соціальні стимули. [40, с. 503–517].

За визначенням Саловея та Майєра, емоційний інтелект являє собою сукупність психічних процесів, за допомогою яких людина оцінює, розуміє та регулює власні емоційні стани, а також розпізнає та відповідає на емоції інших людей. Цей конструкт підкреслює важливість емоцій як джерела інформації, яке може впливати на когнітивні процеси та поведінку. [42, с. 185-211].

Поняття емоційного інтелекту (ЕІ) охоплює широкий спектр здібностей, пов'язаних зі сприйняттям, розумінням та управлінням емоціями як власними, так і інших людей. Незважаючи на відсутність єдиного підходу до визначення структури ЕІ, існує кілька моделей, які намагаються систематизувати цей складний феномен.

Однією з найпоширеніших є модель здібностей, що виділяє чотири основні компоненти:

1. Сприйняття емоцій: Здатність розпізнавати та ідентифікувати емоції в собі та інших, як за зовнішніми проявами (міміка, інтонація), так і за

внутрішніми відчуттями. Це включає в себе розуміння нюансів емоційного стану, розпізнавання складних та неоднозначних почуттів.

2. Використання емоцій: Здатність використовувати емоції як ресурс для досягнення цілей. Емоції можуть слугувати мотиваторами, допомагаючи зосередитися на важливих завданнях та подолати труднощі. Вони також можуть впливати на прийняття рішень та формування міжособистісних відносин.

3. Розуміння емоцій: Здатність аналізувати та інтерпретувати емоції, розуміти їхні причини та наслідки. Це включає в себе усвідомлення того, як емоції змінюються з часом, а також розуміння того, як емоції пов'язані з думками та поведінкою.

4. Управління емоціями: Здатність регулювати власні емоції та впливати на емоції інших людей. Це включає в себе як здатність заспокоїтися у стресових ситуаціях, так і здатність виражати свої емоції конструктивним способом.

Усі ці компоненти взаємопов'язані та доповнюють один одного. Розвиток кожного з них сприяє підвищенню загального рівня емоційного інтелекту та покращенню якості життя.

Важливо зазначити, що ЕІ – це не вроджена якість, а набір навичок, які можна розвивати протягом усього життя. Регулярна практика самоспостереження, емпатії та управління емоціями дозволяє підвищити рівень емоційного інтелекту та досягти більшого успіху в особистому та професійному житті. [40, с. 503-517].

Запропонована модель емоційного інтелекту має чітко виражену ієрархічну структуру, яка відображає градацію від простих до складних компонентів. На нижньому рівні зосереджено увагу на первинних емоційних процесах, тоді як верхній рівень пов'язаний із вищими когнітивними функціями, що забезпечують свідоме управління емоційними станами. [39, с. 89-113].

Автором некогнітивної моделі емоційного інтелекту є Р. Бан-Он [37]

Модель емоційного інтелекту Бар-Она – це одна з найвідоміших концепцій у галузі психології, яка описує здатність людини розуміти та ефективно керувати своїми емоціями, а також встановлювати міцні соціальні зв'язки. Розвинена у 1990-х роках психологом Реувеном Бар-Оном, ця модель пропонує комплексне уявлення про емоційний інтелект.

Згідно з Бар-Оном, емоційний інтелект складається з п'яти основних компонентів:

1. Внутрішньоособистісна сфера: включає самосвідомість, самооцінку, вміння керувати своїми емоціями та мотивацією.
2. Міжособистісна сфера: охоплює здатність розуміти почуття інших людей, співпереживати, будувати міцні стосунки.
3. Управління стресом: передбачає вміння справлятися зі стресовими ситуаціями, контролювати імпульси, зберігати спокій.
4. Адаптивність: це здатність до гнучкої поведінки, ефективного вирішення проблем та прийняття змін.
5. Загальний настрій: позитивне ставлення до життя, оптимізм та задоволеність собою.

Кожен з цих компонентів, у свою чергу, складається з кількох підкомпонентів, таких як асертивність, емпатія, соціальна відповідальність та інші. Таким чином, модель Бар-Она пропонує детальний опис різних аспектів емоційного інтелекту та дозволяє оцінити розвиненість кожного з них. [4, с. 40].

У 1995 році Деніел Гоулман у своїй книзі "Емоційний інтелект" представив концепцію, яка перевернула уявлення про те, що визначає наш успіх. Вчений, посилаючись на дослідження Гарвардського університету, стверджує, що традиційно вимірюваний інтелект (IQ) відіграє набагато меншу роль у досягненні успіху, ніж емоційний інтелект (EQ). Згідно з цими дослідженнями, в середньому лише третина наших досягнень пов'язана з інтелектуальними здібностями, тоді як дві третини – з емоційною

компетентністю. Для лідерів цей розрив ще більш значний: 85% їхнього успіху залежить від EQ. [6, с. 82-85].

Поняття "емоційний інтелект" стало невід'ємною частиною нашого лексикону. Воно визначає здатність людини усвідомлювати, розуміти та ефективно керувати власними емоціями, а також емоціями інших людей. Цей термін набув широкого розголосу завдяки дослідженням психолога Денієла Гоулмана, який виділив чотири ключові компоненти емоційного інтелекту:

- Самосвідомість. Це здатність глибоко розуміти себе, свої сильні сторони та обмеження, емоції та мотиви. Люди з високою самосвідомістю впевнені в собі, але при цьому залишаються критичними до власних дій. Вони здатні аналізувати свої почуття та реакції, а також приймати обґрунтовані рішення.
- Самоконтроль. Цей компонент передбачає здатність керувати своїми емоціями та імпульсами, а також адаптуватися до змін. Люди з високим самоконтролем можуть відкладати задоволення, досягати поставлених цілей та зберігати спокій у стресових ситуаціях.
- Соціальна чутливість. Це здатність розуміти емоції та потреби інших людей, співпереживати їм та будувати міцні стосунки. Люди з високою соціальною чутливістю є чуйними, емпатичними та вміють вибудовувати ефективну комунікацію.
- Управління взаєминами. Цей компонент пов'язаний зі здатністю впливати на інших людей, мотивувати їх та будувати ефективні команди. Люди з високими навичками управління взаєминами є лідерами, які вміють надихати та об'єднувати людей навколо спільної мети. [6].

Емоційний інтелект - це сукупність здібностей, що дозволяють ефективно обробляти афективну інформацію, інтегруючи її в когнітивні процеси. Завдяки емоційному інтелекту, індивід може використовувати емоції як ресурс для мислення, вирішення проблем та прийняття рішень. Динаміка емоційного стану може бути свідомо модульована для адаптації до вимог конкретного завдання. Крім того, емоційний інтелект передбачає

підвищену чутливість до внутрішніх та зовнішніх стимулів, що дозволяє своєчасно виявляти та реагувати на емоційні зміни як у себе, так і в оточенні. Важливим компонентом емоційного інтелекту є здатність до емоційної регуляції, що включає як управління власними емоціями, так і вплив на емоційний стан інших людей. [6, ст. 6].

Проблема формування емоційного інтелекту в ранньому віці набуває все більшої актуальності в сучасній психології. Дослідження свідчать про тісний зв'язок між емоційними порушеннями у дошкільників та відхиленнями у їхній поведінці та соціальній адаптації. Науковці (Абрамян, Бреслав, Лісіна та ін.) підкреслюють, що ранні емоційні труднощі можуть негативно впливати на подальший розвиток емоційного інтелекту.

Поняття «емоційний інтелект» відносно нове в психологічній науці. Однак за короткий час воно стало предметом дослідження багатьох вчених (Бар-Он, Гід, Голдштейн, Гоулмен, Карузо, Кеннон, Мейер, Маслоу, Моріс, Наумбург, Саловей, Оріолі, Хілл та ін.). Ці дослідники підкреслюють важливу роль емоційного інтелекту для успішної соціалізації та адаптації людини.

Особливе значення для формування емоційного інтелекту мають ранні соціальні взаємодії. Досвід спілкування з однолітками в дошкільному віці значною мірою визначає розвиток самосвідомості дитини та її ставлення до інших людей (Галігузова, Смирнова, Холмогорова та ін.).

Таким чином, аналіз наукової літератури свідчить про необхідність подальших досліджень у галузі розвитку емоційного інтелекту дошкільників. Розуміння механізмів формування емоційного інтелекту в ранньому віці дозволить розробити ефективні програми психолого-педагогічної корекції та профілактики емоційних проблем у дітей. [38, с. 351-353].

Емоційний інтелект (EI) визначається як здатність усвідомлювати, розуміти та ефективно керувати власними емоційними станами, а також розпізнавати та співвідноситись з емоціями інших людей. Цей комплексний психічний феномен відіграє ключову роль у соціальній адаптації дитини,

сприяючи ефективній комунікації, розв'язанню конфліктів та побудові міжособистісних стосунків.

Дослідження в галузі психології розвитку демонструють, що високий рівень ЕІ в дитячому віці позитивно корелює з розвитком емпатії, логічного мислення та стресостійкості. Діти з розвиненим ЕІ більш успішно адаптуються до соціального середовища, демонструють вищі показники академічної успішності та мають меншу схильність до прояву деструктивної поведінки.

Важливим аспектом є те, що емоційний досвід дитини не є пасивним, а активно формує її особистість. Необроблені емоції відкладаються в підсвідомості, впливаючи на подальші реакції та поведінку. Таким чином, емоційне благополуччя дитини є фундаментом для її загального фізичного, психічного та соціального здоров'я.

Існують вагомі докази того, що інвестування в розвиток ЕІ в ранньому віці є ефективною профілактикою психічних розладів та емоційних проблем у дорослому житті. Діти з високим рівнем ЕІ демонструють більшу стійкість до стресу, краще справляються з труднощами та мають більш позитивне ставлення до себе та оточуючих. [33, с. 136-139].

Серед українських психологів одним із перших комплексних досліджень феномену емоційного інтелекту займалися Е. Носенко та Н. Коврига. У своїх працях вони акцентували увагу на емоційному інтелекті як на інтегральній характеристиці особистості, яка відображає її внутрішній світ та виявляється у позитивному ставленні до себе, інших людей і світу в цілому. Визначальною особливістю їхньої концепції є виділення адаптивної та стресозахисної функцій емоційного інтелекту. [24, с. 2].

Аналіз емпіричних даних, отриманих Носенко та Ковригою, дозволив нам виявити опосередкований вплив внутрішніх особистісних характеристик на рівень емоційного інтелекту. Дослідження ідентифікувало п'ять ключових факторів, які визначають емоційний інтелект: рівень ситуативної та особистісної тривожності, самооцінка, толерантність до невизначеності,

академічна успішність та індивідуальні переваги щодо стратегій поведінки. [19].

О. Лящ зазначає, що «емоційний інтелект розуміється як інтелектуальна здатність, пов'язана з розумінням і управлінням емоційними виявами особистості» [19].

За визначенням Клеваки Л., Гришка О. та Заїки В., емоційний інтелект є інтегральною характеристикою особистості, що відображає її здатність до емоційної саморегуляції та ефективної взаємодії з соціальним оточенням. Ця здатність базується на когнітивних механізмах, що забезпечують сприйняття, розуміння та управління емоціями, як власними, так і чужими. [11, с. 3].

Шпак М. розглядає емоційний інтелект як комплексний феномен, що виникає в результаті динамічної взаємодії афективної та когнітивної сфер. Ця інтегративна якість особистості характеризується тісним переплетенням емоцій, пізнавальних процесів, поведінки та мотивації. Емоційний інтелект не лише дозволяє ефективно управляти емоціями, підпорядковуючи їх раціональному контролю, але й сприяє глибокому самопізнанню та самореалізації. Завдяки постійному збагаченню емоційного та соціального досвіду, індивіди з високим рівнем емоційного інтелекту можуть краще адаптуватися до мінливих соціальних умов і досягати більшої життєвої успішності. [34, с. 202].

Аналізуючи концепцію емоційного інтелекту, дослідники К. Борисенко та С. Бадер акцентують увагу на здатності індивіда до самосвідомості емоційних станів як власних, так і інших людей. За їхнім визначенням, емоційний інтелект передбачає не лише розуміння емоцій, а й вміння адекватно їх виражати та ефективно регулювати. Такий комплексний підхід, на думку авторів, є ключовим фактором, що сприяє успішній соціальній взаємодії та побудові міжособистісних відносин. [3, с. 49].

Згідно з визначенням І. Андрєєвої, емоційний інтелект являє собою сукупність інтелектуальних здібностей, що забезпечують ефективне управління власними емоціями та розуміння емоційного досвіду інших

людей. Авторка підкреслює, що емоційні зміни є невід'ємною частиною загального розвитку особистості, впливаючи як на мотиваційну, так і на когнітивну сфери, а також сприяючи формуванню рефлексії. [1, с. 83].

Справедливо зазначає О. Половіна, що емоційний інтелект є ключовим індикатором розвитку емоційної компетентності індивіда. Високий рівень емоційного інтелекту свідчить про здатність особистості до конструктивної міжособистісної взаємодії, тоді як низький – про схильність до деструктивних патернів поведінки у соціальних контактах. [27, с. 24].

Ю. Косенко акцентує увагу на тому, що дошкільнята сприймають навколишній світ переважно на емоційному рівні. Їхні взаємини з оточенням значною мірою залежать від вияву позитивних та негативних емоцій. Отже, завдання вихователя полягає у створенні такого освітнього середовища, яке б сприяло:

- Самовираженню емоцій: Діти повинні мати можливість вільно висловлювати свої почуття, не боячись осуду.
- Розвитку емоційної чутливості: Необхідно стимулювати вміння розпізнавати та розуміти емоції як власні, так і інших людей.
- Підтримці емоційного зв'язку зі світом: Дошкільнята мають активно взаємодіяти з навколишнім середовищем, отримуючи різноманітні емоційні враження.

Такий підхід не лише сприяє гармонійному розвитку особистості дитини, а й позитивно впливає на її пізнавальну діяльність, творчі здібності та формування ключових психічних процесів.

Цей підхід знаходить підтвердження в численних психолого-педагогічних дослідженнях, які доводять, що емоційна сфера дитини є фундаментом для розвитку її особистості. Сприятливе емоційне середовище стимулює когнітивні процеси, розвиток мови, уяви та творчості. Крім того, емоційна компетентність є важливим фактором успішної соціальної адаптації [15, с. 161].

За визначенням Ж. Кучеренка, емоційний інтелект являє собою синтез когнітивних та афективних процесів, що дозволяє індивіду здійснювати точну ідентифікацію, інтерпретацію, оцінку та регуляцію власних емоційних станів, а також адекватно сприймати та відповідати на емоції інших людей. Цей комплексний феномен передбачає розвинену здатність до емпатії, соціальної когніції та міжособистісної комунікації, що ґрунтується на взаємній довірі та розумінні[16, с. 55].

Проведений аналіз наукової літератури дозволив визначити емоційний інтелект як комплекс особистісних якостей, що забезпечують ефективно сприйняття, розуміння та управління емоціями як власними, так і інших людей. Згідно з моделлю Саллоуея і Майєра, ЕІ включає такі компоненти: сприйняття емоцій, використання емоцій у мисленні, розуміння емоцій та управління емоціями.

У контексті дошкільного віку особливо важливими є наступні компоненти ЕІ:

1. Ідентифікація та вербалізація емоцій: здатність дитини називати основні емоції, розуміти їхню фізіологічну та поведінкову складову.
2. Емпатія: здатність співпереживати іншим людям, розуміти їхні почуття та потреби.
3. Регуляція емоцій: здатність керувати інтенсивністю та тривалістю емоційних реакцій, вибирати адекватні способи вираження емоцій.
4. Соціальні навички: здатність будувати позитивні стосунки з однолітками та дорослими, вирішувати конфлікти мирним шляхом.

Розвиток цих компетентностей в дошкільному віці є критично важливим, оскільки закладає фундамент для успішної адаптації дитини в соціумі та сприяє її подальшому психологічному розвитку. У другій частині роботи ми детально розглянемо методики діагностики цих компонентів ЕІ у дошкільників, а в третій – запропонуємо програму розвитку емоційного інтелекту [43, с. 138-148].

1.2. Особливості емоційної сфери дошкільників

Сучасні психологічні дослідження все більше уваги приділяють взаємодії когнітивних і емоційних процесів у людини. Одне з ключових понять у цій сфері – емоційний інтелект, який визначається як здатність усвідомлювати, розуміти та керувати власними емоціями, а також емоціями інших людей. Наукові дані свідчать, що високий рівень емоційного інтелекту є важливим предиктором успішності індивіда як у соціальному, так і в професійному житті.

Особливе значення розвиток емоційного інтелекту набуває у дошкільному віці. Саме в цей період закладаються фундаментальні основи особистості, формуються соціальні навички та емоційна регуляція. Дошкільний вік характеризується інтенсивним розвитком психічних функцій, зокрема, пізнавальних, емоційних і соціальних. Тому, стимулюючи розвиток емоційного інтелекту в дошкільному дитинстві, ми створюємо сприятливі умови для всебічного розвитку дитини.

Аналіз психолого-педагогічної літератури дозволяє зробити висновок, що проблема розвитку емоційного інтелекту у дошкільників є актуальною і потребує подальшого вивчення. Розуміння механізмів формування емоційного інтелекту в ранньому онтогенезі дозволить розробити ефективні програми психолого-педагогічної підтримки дітей дошкільного віку.

Аналізуючи дослідження Н. Лужбіної щодо компонентів емоційного інтелекту у дошкільнят, ми звертаємо увагу на детальний опис довільної трансформації експресивної складової емоцій. Авторка виокремлює такі механізми емоційного кодування у дітей дошкільного віку, як симуляція, маскування та придушення. Симуляція передбачає свідоме створення зовнішніх ознак емоції, яка насправді не переживається. Маскування ж полягає у заміні виразу однієї емоції на іншу, що дозволяє дитині приховати свої справжні почуття. Придушення, в свою чергу, виявляється у свідомому зниженні інтенсивності або повному пригніченні вираження переживаної

емоції. Таким чином, Н. Лужбіна демонструє, що дошкільнята здатні досить гнучко керувати своїми емоційними проявами, використовуючи різноманітні стратегії емоційної регуляції[18, с. 124].

У сучасних дослідженнях емоційного інтелекту дошкільнят переважає погляд на його структуру як на три взаємопов'язані компоненти: емоційний, когнітивний та поведінковий. Такий підхід дозволяє комплексно оцінити розвиток емоційної сфери дитини дошкільного віку.

Емоційний компонент виступає фундаментом емоційного інтелекту, формуючи своєрідний "емоційний компас", який орієнтує дитину у світі емоцій. Цей компонент відповідає за первинну оцінку об'єктів та явищ навколишнього середовища через призму емоцій, надаючи їм певної цінності. Завдяки емоційному компоненту дитина здатна відчувати широкий спектр емоцій, від простих задоволення та незадоволення до більш складних, таких як сором, вина, гордість.

Когнітивний компонент забезпечує вищий рівень обробки емоційної інформації. Він дозволяє дитині усвідомлювати свої емоції, розуміти їхні причини та наслідки, а також використовувати емоційні знання для вирішення різних життєвих задач. Когнітивний компонент включає в себе розвиток емоційної лексики, розуміння причинно-наслідкових зв'язків між подіями та емоціями, а також здатність до емпатії.

Поведінковий компонент проявляється у здатності дитини керувати своїми емоціями та виражати їх соціально прийнятними способами. Цей компонент включає в себе навички саморегуляції, управління імпульсами, а також здатність до ефективної соціальної взаємодії. Поведінковий компонент дозволяє дитині адаптуватися до змін, долати труднощі та будувати позитивні стосунки з оточуючими. [2, с. 22-27].

Розвиток емоційного інтелекту починається з раннього дитинства. У дошкільньому віці діти починають усвідомлювати свої емоції, розуміти емоції інших людей та розвивати навички управління своїми емоціями.

Ось деякі конкретні приклади того, як емоційний інтелект може впливати на життя дитини:

- Діти з високим рівнем емоційного інтелекту краще справляються з труднощами. Вони не бояться нових ситуацій і не впадають у паніку, коли стикаються з проблемами.
- Діти з високим рівнем емоційного інтелекту мають більш міцні стосунки з іншими людьми. Вони вміють розуміти емоції інших людей і підтримувати їх у важкі моменти.
- Діти з високим рівнем емоційного інтелекту досягають більшого успіху в навчанні. Вони вміють керувати своїми емоціями і концентруватися на навчанні.
- Діти з високим рівнем емоційного інтелекту мають більш низький рівень тривоги та депресії. Вони вміють справлятися зі стресом і негативними емоціями.

Питання емоційного розвитку дитини дошкільного віку є одним з найактуальніших у сучасній психології. Чимало вітчизняних та зарубіжних науковців присвятили свої дослідження вивченню психологічних закономірностей цього процесу. Серед них можна назвати таких видатних психологів, як Л. Божович, О. Запорожець, О. Кононко, В. Котирло, Г. Кошелева, О. Кульчицька, В. Мухіна, П. Якобсон та інших. Їхні праці стали фундаментом для розуміння особливостей емоційної сфери дошкільників.

Паралельно з цим, значний інтерес наукової спільноти викликає поняття емоційного інтелекту. Дослідження І. Андрєєвої, Р. Бар-она, О. Власової, Д. Гоулмена, Р. Купера, Дж. Майєра, П. Саловея та інших дозволили глибше проникнути в структуру та зміст цього складного психологічного феномена. Науковці підкреслюють, що розвиток емоційного інтелекту є необхідною умовою успішної соціалізації та адаптації людини в суспільстві.

Багато дослідників зазначають, що емоційні порушення у дошкільному

віці можуть призвести до значних відхилень у поведінці дитини, ускладнювати її соціальні контакти та негативно впливати на формування емоційного інтелекту.

Аналізуючи сучасні наукові дослідження, зокрема роботи М. Шпак, можна зробити висновок, що емоційний інтелект розглядається як інтегральна властивість особистості, що відображає її здатність усвідомлювати, розуміти та керувати власними емоціями. Цей процес передбачає когнітивну обробку емоційної інформації та забезпечує як психологічне благополуччя індивіда, так і ефективність його соціальної взаємодії.

Розуміння особливостей емоційного розвитку дошкільників та шляхів формування їхнього емоційного інтелекту має важливе значення для забезпечення психологічного благополуччя дитини та її успішної адаптації в суспільстві. [35].

У своїх дослідженнях О. Саннікова зробила значний внесок у розробку концепції емоційного інтелекту, зокрема, детально охарактеризувавши його структурні компоненти. Вчена виділила суттєві відмінності між емоційними станами, що виникають у конкретних ситуаціях (актуальні емоції), та більш стійкими емоційними переживаннями, які індивідуалізують особистість (позаситуативні емоції). Крім того, Саннікова проаналізувала особливості емоційної регуляції в умовах стресу, виявивши значні індивідуальні відмінності в поведінкових реакціях на стресори. [31, с. 44-50].

Емоційна сфера є невід'ємною складовою психічного життя людини, особливо в дитячому віці. Емоційний розвиток дитини – це комплексний процес, що охоплює широкий спектр взаємопов'язаних аспектів. Емоції, як суб'єктивні переживання, виступають потужним мотиватором пізнавальної діяльності, впливаючи на вибір, інтенсивність та спрямованість уваги, сприйняття та запам'ятовування інформації. Індивідуальний емоційний досвід формує унікальний образ світу кожної людини, визначаючи її ставлення до навколишньої дійсності та соціальних взаємодій.

Емоційна сфера дошкільників характеризується такими особливостями:

- Інтенсивність емоцій.

Емоції дошкільників яскраві та інтенсивні. Вони часто переживають сильні емоційні стани, такі як радість, смуток, гнів, страх.

- Нестійкість емоцій

Емоції дошкільників нестійкі та швидко змінюються. Вони можуть швидко перейти від радості до смутку, від гніву до страху".

- Емоційна реактивність

Дошкільники легко реагують на зовнішні подразники. Вони можуть заплакати, розсердитися або злякатися, навіть якщо ситуація не є загрозливою.

- Емоційна експресивність

Дошкільники відкрито виражають свої емоції. Вони часто сміються, плачуть, кричать, бігають, коли переживають сильні емоційні стани.

- Емоційна незрілість

Дошкільники ще не вміють повноцінно розуміти та керувати своїми емоціями. Вони часто не можуть зрозуміти причини своїх емоцій, а також не можуть контролювати свою поведінку, коли переживають сильні емоційні стани [28, с. 187].

Емоції, як фундаментальні компоненти людського досвіду, відіграють визначальну роль у психологічному розвитку дитини. Сучасні психологічні дослідження однозначно підтверджують, що не існує емоцій, які б можна було однозначно класифікувати як "правильні" або "неправильні". Кожна емоція, незалежно від своєї валентності (позитивна чи негативна), несе в собі важливу інформацію про внутрішній стан дитини, її потреби та взаємодію з навколишнім світом.

Позитивні емоції, такі як радість, задоволення та довіра, створюють у дитини відчуття безпеки та емоційного комфорту. Вони сприяють формуванню позитивного образу світу, мотивують до дослідження

навколишнього середовища та сприяють закріпленню набутих навичок. Позитивні емоційні переживання є своєрідним "паливним" для розвитку пізнавальних і соціальних навичок дитини.

Негативні емоції, такі як гнів, сум і страх, хоча й викликають дискомфорт, також відіграють важливу адаптивну роль. Гнів сигналізує про порушення потреб дитини, спонукаючи її до захисту власних інтересів. Сум, знижуючи рівень енергії, створює умови для обробки негативного досвіду та адаптації до змін. Страх, в свою чергу, мотивує дитину до обережності та пошуку захисту. Таким чином, емоції є своєрідним "компасом", який допомагає дитині орієнтуватися у складному світі соціальних взаємодій. [21, с. 42-44].

Емоційна компетентність дошкільника – це складна когнітивно-емоційна конструкція, що передбачає розвиток теорії розуму, тобто здатності розуміти власні ментальні стани та ментальні стани інших людей. Ця компетентність дозволяє дитині не лише ідентифікувати власні емоції, але й пояснювати їхні причини, прогнозувати емоційні реакції інших людей та вибирати відповідні соціальні стратегії. Згідно з державним стандартом дошкільної освіти, формування емоційної компетентності у дошкільників передбачає розвиток їхньої здатності до емоційної рефлексії та емпатії. [14, с. 143].

Емоційний світ дошкільника характеризується яскравою вираженістю та безпосередністю. Експресивні прояви, такі як міміка, пантоміміка та вербалізація, є основними засобами комунікації та самовираження дитини цього віку. Значний вплив на емоційний стан дошкільника чинить соціальна оцінка його вчинків дорослими.

Згідно з дослідженнями, позитивна оцінка дорослих сприяє підвищенню емоційного тону дитини, стимулюючи її до подальшої активності. Навпаки, негативна оцінка, особливо систематична, може призводити до розвитку негативних емоцій, зниження самооцінки та мотивації.

Важливим етапом у емоційному розвитку дошкільника є формування почуття відповідальності. Приблизно на четвертому-п'ятому році життя у дитини починають зароджуватися прості моральні уявлення про добро і зло. Вона відчуває задоволення від виконання завдань та засмучення при їх невиконанні. Ці емоційні переживання спочатку пов'язані з найближчим оточенням, а згодом ускладнюються та поширюються на більш широкий соціальний контекст.

Особливе місце в емоційному спектрі дошкільника займають соціальні емоції, такі як співчуття та співпереживання. Розвиток цих емоцій є необхідною умовою для успішної соціалізації дитини, оскільки вони сприяють встановленню міжособистісних зв'язків та кооперації [9, с. 32-33].

Особливості емоційної сфери дошкільників:

- Розвиток емоційного інтелекту у дітей дошкільного віку. Розвиток емоційного інтелекту у дітей дошкільного віку відбувається поступово, у міру того, як дитина дорослішає та здобуває новий досвід.
- Розвиток усвідомлення власних емоцій. У першій половині дошкільного віку діти починають усвідомлювати свої емоції. Вони можуть називати свої емоції, розуміти причини їх виникнення та вплив на їхню поведінку.
- Розвиток навичок управління емоціями. У другій половині дошкільного віку діти починають опановувати навички управління своїми емоціями. Вони можуть використовувати такі техніки, як релаксація, позитивне мислення, щоб контролювати свої емоції, коли вони переживають сильні емоційні стани.
- Розвиток соціальної чутливості. У дошкільному віці діти починають розуміти емоції інших людей. Вони можуть розпізнавати емоції інших за їхніми зовнішніми проявами, а також співпереживати іншим [28, с. 191].

Головними аспектами емоційного розвитку дошкільного віку є: присвоєння соціальних явищ висловлювання емоцій; розвивається почуття

обов'язку, набувають подальшого розвитку інтелектуальні, естетичні та моральні почуття; емоції є якістю загального стану дитини, її фізичного та психічного самопочуття; відповідно до розвитку мови емоції стають усвідомленими.

Аналіз проблеми розвитку емоційного інтелекту у дошкільному віці показав:

- 1) здатність до розуміння емоцій як компонент цілісної системи, розвивається за логікою її загального ускладнення;
- 2) інтегроване розуміння емоцій пов'язано з розвитком «моделі психічного» та формується до п'ятирічного віку;
- 3) до старшого дошкільного віку у зв'язку з ускладненням «моделі психічного» діти вільно передають у малюнках як власні емоції, так і емоційний стан іншої людини [26].

Ось деякі конкретні приклади останніх досліджень в сфері вивчення емоційного інтелекту:

Адаптація в школі: Дослідження, проведене в Австралії, показало, що студенти з високим рівнем емоційного інтелекту мають кращі академічні результати та легше справляються зі стресом і взаєминами з однолітками. Це допомагає їм краще адаптуватися до навчання та соціальної взаємодії в школі [44].

Здоров'я дітей: За даними Американської психологічної асоціації, діти з високим рівнем емоційного інтелекту краще керують своїми емоціями, що допомагає їм уникати тривожності та депресії. Вміння справлятися зі стресом позитивно впливає на їх психічне здоров'я та загальну успішність у навчанні [36]. Ці дослідження показують, що емоційний інтелект є важливим фактором успіху в різних сферах життя людини.

1.3. Психологічні особливості формування емоційного інтелекту у дітей дошкільного віку

Сучасний світ, що характеризується стрімким розвитком технологій, демонструє парадоксальну тенденцію: з одного боку, людство досягає безпрецедентних висот у науково-технічному прогресі, а з іншого – спостерігається дедалі більше проблем у сфері міжособистісних відносин та психологічного благополуччя індивіда. На думку дослідника О. Половіни, корінь цього явища криється в дефіциті емоційної компетентності, який є наслідком недостатньої уваги до формування таких ключових навичок, як управління гнівом, емпатія та самоконтроль у ранньому віці.

Емоційна компетентність – це багатогранне поняття, що охоплює здатність людини усвідомлювати свої емоції, керувати ними та ефективно взаємодіяти з емоціями інших людей. Одним з найважливіших інструментів для оцінки рівня розвитку емоційної компетентності є емоційний інтелект. [27].

Сучасна педагогіка та психологія розвитку приділяють значну увагу когнітивному та фізичному розвитку дитини. Однак, часто не достатньо акцентується на емоційній сфері, яка є фундаментом для подальшого психологічного та соціального благополуччя особистості. Дошкільний вік, як період інтенсивного психогенезу, характеризується особливою чутливістю до впливів оточення, що робить його оптимальним для формування емоційного інтелекту та емоційної компетентності. Саме в цей період закладаються основи здатності дитини усвідомлювати, виражати та регулювати власні емоції, а також розуміти емоційний стан інших людей [20, с. 40-42].

Сучасні психологічні дослідження однозначно вказують на те, що якість міжособистісних взаємин є одним з найважливіших детермінант суб'єктивного благополуччя. Здатність встановлювати та підтримувати глибокі, емоційно насичені зв'язки з іншими людьми є основою для

формування міцних соціальних мереж, які, в свою чергу, сприяють психологічному здоров'ю та життєвій задоволеності.

Аналіз наукової літератури дозволяє зробити висновок, що ефективність міжособистісної комунікації значною мірою залежить від рівня розвитку емоційного інтелекту. Цей комплекс психологічних здібностей, що включає в себе самоусвідомлення, саморегуляцію, мотивацію, емпатію та соціальні навички, дозволяє індивідам адекватно сприймати та виражати власні емоції, розуміти почуття інших людей та будувати взаємини на основі взаємоповаги та співпереживання [8, с. 200-201].

Емоційний інтелект (EI) - це здатність розуміти, використовувати, керувати та оцінювати власні емоції та емоції інших. EI є важливою складовою успіху в житті, оскільки він пов'язаний з такими позитивними результатами, як особиста ефективність, професійний успіх, здорові стосунки та загальне благополуччя.

Формування емоційного інтелекту у дітей дошкільного віку відбувається під впливом таких факторів:

- Вроджені особливості. Кожна дитина має свої індивідуальні особливості емоційності, які задаються генетично.
- Сімейне виховання. Сім'я є основним середовищем, в якому розвивається емоційна сфера дитини. Батьки та інші близькі дорослі вчать дитину розуміти свої емоції, правильно їх виражати та керувати ними.
- Спілкування з однолітками. У спілкуванні з однолітками дитина вчиться розуміти емоції інших людей, співпереживати їм, будувати позитивні стосунки.

Формування емоційного інтелекту у дитини є складним, динамічним процесом, що розгортається протягом перших років життя. З метою систематизації цього феномену, доцільно виділити кілька ключових періодів, кожен з яких характеризується специфічними особливостями:

1. Раннє дитинство (0-3 роки): На цій стадії переважає невербальна комунікація, за допомогою якої дитина освоює базовий емоційний лексикон.

Ідентифікація емоційних станів оточуючих за невербальними сигналами (інтонація, міміка, жести) є фундаментом для розвитку соціальних навичок та формування ранніх моделей взаємодії.

2. Дошкільний вік (3-6 років): Цей період характеризується значним розширенням емоційного словника та початком розвитку емпатії. Дитина починає розуміти, що емоційні реакції людей можуть бути різноманітними навіть у схожих ситуаціях. Формуються перші навички саморегуляції та соціальної взаємодії, засновані на емоційному розумінні.

3. Середній шкільний вік (6-12 років): У цей період відбувається подальший розвиток всіх компонентів емоційного інтелекту. Дитина активно опановує навички самосвідомості, емпатії та соціальних навичок. Особливе значення набуває розвиток здатності керувати власними емоціями та розуміти емоції інших людей у контексті складних соціальних взаємодій [41].

Незважаючи на значний інтерес наукової спільноти до феномену емоційного інтелекту, питання практичного застосування теоретичних знань у контексті дошкільного виховання залишається актуальним. Зокрема, недостатньо розробленими є програми формування, розвитку та корекції емоційного інтелекту у дітей дошкільного віку.

У своїх дослідженнях Н. Мельник акцентує увагу на потенціалі освітніх технологій у процесі емоційного розвитку дошкільників. Авторка виділяє такі ключові напрямки:

- Створення емоційно насиченого освітнього середовища: побудова довірливих взаємин між вихователем та дітьми як фундаменту для успішного емоційного розвитку.
- Метод порівняння: використання аналогій та зіставлень для розвитку у дітей здатності до рефлексії та розуміння різноманітних емоційних станів.
- Ігрова діяльність: застосування рольових ігор як ефективного інструменту для емоційного спілкування та самовираження.

- Формування позитивного мислення: розвиток у дітей здатності до оптимістичної оцінки ситуацій та управління негативними емоціями.

- Емоційний масаж: використання тактильних відчуттів для регулювання емоційних станів та зняття психоемоційної напруги. [22, с. 69-74].

Формування емоційної сфери дошкільнят є багатогранним процесом, що відбувається під впливом біологічних та соціальних чинників. Дошкільні навчальні заклади відіграють значну роль у стимулюванні цього розвитку, проте фундамент емоційного інтелекту закладається в ранньому дитинстві.

Біологічні детермінанти емоційного інтелекту включають спадковість (рівень емоційного інтелекту батьків), нейрофізіологічні особливості (правопівкульний тип мислення) та темпераментні характеристики дитини.

Соціальні передумови є не менш важливими. Серед них можна виділити:

- Синтонію – емоційну відповідність оточення на поведінку дитини, що формує у неї первинні уявлення про соціальну взаємодію.

- Рівень розвитку самосвідомості – усвідомлення себе як суб'єкта, здатного відчувати та переживати різноманітні емоції.

- Сімейний контекст – рівень освіти батьків, матеріальне забезпечення, емоційне благополуччя в родині та стиль виховання.

- Статеві особливості – вираженість андрогінних рис (комбінація традиційно чоловічих та жіночих якостей) впливає на прояв емпатії, самоконтролю та інших компонентів емоційного інтелекту.

- Локус контролю – схильність приписувати відповідальність за події зовнішнім чи внутрішнім факторам.

- Релігійність – може впливати на систему цінностей дитини та її емоційні реакції.

Отже, розвиток емоційного інтелекту у дошкільному віці є результатом взаємодії біологічних та соціальних факторів, причому особливу роль відіграє сімейне виховання та соціалізація в дошкільному закладі. [27, с. 24].

Формування самооцінки у дитини – це складний процес, що відбувається під впливом різних чинників, серед яких особливе місце займає спілкування з дорослими, зокрема з батьками. Досвід взаємодії з батьками є фундаментом, на якому формується самосвідомість дитини, її уявлення про себе та свої можливості.

Важливу роль у формуванні самооцінки відіграють батьківські вимоги та очікування. Якщо вони відповідають можливостям дитини і є досяжними, то успіхи сприяють формуванню позитивного образу «Я» та адекватної самооцінки. Навпаки, завищені вимоги та недосяжні цілі можуть призвести до невпевненості в собі, низької самооцінки та негативного ставлення до себе.

Таким чином, батьки є першими та найважливішими соціалізаторами дитини, які значною мірою визначають її подальший розвиток. Стиль виховання, що панує в сім'ї, батьківські очікування та оцінки, а також емоційний клімат в родині – все це впливає на формування самооцінки дитини і має довготривалі наслідки для її особистісного розвитку. [29, с. 149].

Висновки до першого розділу

Емоційний інтелект (EI) – це сучасна концепція, що визначає здатність людини усвідомлювати, розуміти та ефективно керувати власними емоційними станами, а також розпізнавати та співвідноситись з емоціями інших людей. Цей комплексний психічний феномен набуває все більшої актуальності у сучасному світі, оскільки саме EI, а не лише інтелектуальні здібності, визначає успіх людини у різних сферах життя.

Аналіз наукової літератури дозволяє зробити такі висновки щодо емоційного інтелекту (EI):

- Важливість EI: EI є багатогранним поняттям, що відіграє ключову роль у особистісному та соціальному розвитку людини. Високий рівень EI корелює з успішністю в різних сферах життя.
- Структура EI: EI складається з кількох взаємопов'язаних компонентів, таких як самосвідомість, саморегуляція, мотивація, емпатія та соціальні навички.
- Розвиток EI: EI формується протягом усього життя, проте дошкільний вік є найсприятливішим періодом для закладання його основ.
- Фактори розвитку EI: На розвиток EI впливають як біологічні фактори (темперамент, нейрофізіологічні особливості), так і соціальні (сімейне виховання, дошкільна освіта, соціальне оточення).
- Практична значимість: Розуміння сутності та структури EI дозволяє розробляти ефективні програми розвитку емоційної компетентності.

Ранній розвиток емоційного інтелекту є інвестицією в майбутнє дитини. Дошкільний вік є оптимальним періодом для формування навичок емоційної саморегуляції, емпатії та соціальної компетентності, які будуть супроводжувати людину протягом усього життя.

РОЗДІЛ 2

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

2.1. Обґрунтування та організація методики дослідження

Феномен емоційного інтелекту, хоча й став об'єктом систематичних наукових досліджень відносно недавно, демонструє стійкий інтерес у наукових колах. З розвитком досліджень уточнюються та розширюються уявлення про його структуру, компоненти та функції. Особливу увагу привертають вікові особливості прояву емоційного інтелекту та фактори, що впливають на його формування в онтогенезі.

Одним із пріоритетних напрямків сучасних досліджень є розробка ефективних методів діагностики емоційного інтелекту в дитячому віці. Актуальність цієї проблеми зумовлена як теоретичними засадами психології розвитку, так і практичними потребами освіти, виховання та консультування.

Слід зазначити, що проблема діагностики емоційного інтелекту є міждисциплінарною та охоплює як загальні питання психодіагностики, так і специфічні аспекти дитячої психології. Розвиток цього напрямку досліджень є необхідною умовою для більш глибокого розуміння механізмів емоційної регуляції в дитячому віці та розробки ефективних програм психологічного супроводу дітей. [5, с. 10].

Дослідження емоційного інтелекту (EI) у дітей приділяють значну увагу аналізу стратегій поведінки, які формуються в результаті розвитку цієї здатності. Особистість з високим рівнем EI демонструє здатність до самосвідомості, саморегуляції, емпатії та соціальних навичок. Це проявляється у вмінні ідентифікувати, виражати та керувати власними емоціями, а також розуміти та співпереживати емоційним станам інших людей.

Для оцінки рівня EI у дітей застосовується широкий спектр методик,

серед яких особливе місце займають процедури, спрямовані на діагностику когнітивних аспектів емоційного інтелекту. [23, с. 150-154].

Дослідно-пошукова робота, проведена в закладі дошкільної освіти № 45 м. Кривого Рогу, мала на меті апробацію плану занять, спрямованих на розвиток ідентифікації процесу пізнання емоцій (сприйняття та розуміння емоційних станів) у дітей старшого дошкільного віку. Дослідження включало три етапи: підготовчий, формуючий та підсумковий.

На першому, підготовчому етапі, що тривав з лютого по березень 2024 року, було проведено констатувальне емпіричне дослідження, в рамках якого діагностувався вихідний рівень розвитку емоційного інтелекту у вибірці з 43 дітей (23 хлопчики та 20 дівчаток) віком 5-6 років, які відвідували старшу та середню групи закладу дошкільної освіти. Основні завдання цього етапу включали оцінку рівня розвитку емоційного інтелекту, здатності дітей до ідентифікації та розуміння емоцій, а також їхньої готовності до співпереживання та піклування про інших. Для цього використовувалися методики, які дозволяли оцінити різні компоненти емоційного інтелекту, зокрема ідентифікацію емоцій, розуміння їх причин, вміння виражати власні емоції та співпереживати іншим.

Другий, формуючий етап, був присвячений розробці та впровадженню корекційно-розвивальної програми, спрямованої на розвиток емоційної сфери старших дошкільників. Авторська програма, яка включала ігрові вправи, тренінги, бесіди та інші методичні прийоми, реалізовувалась протягом березня 2024 року. В ході цього етапу були визначені психолого-педагогічні умови, що сприяють формуванню емоційного інтелекту у дітей.

На заключному, підсумковому етапі, було проведено повторну діагностику для оцінки ефективності реалізованої корекційно-розвивальної програми. Повторне дослідження охопило ту саму вибірку з 43 дітей віком 5-6 років. Основна мета цього етапу полягала в аналізі динаміки розвитку емоційного інтелекту у дітей після проведення формуючого експерименту,

що дозволило оцінити ступінь розвитку емоційної компетентності дошкільників в результаті впровадженої програми.

Для визначення рівня сформованості емоційного інтелекту використовувалися методики такі як: «Назвіть почуття що переживає людина» за Т. Котик, «Емоційна ідентифікація» Є. Ізотової, проєктивні методики «Домальовування: світ речей – світ людей – світ емоцій» та «Три бажання» (М. А. Нгуен).

При формуванні психодіагностичного інструментарію дослідження було відібрано ті методики, які ґрунтовно розкривають його предмет:

1) методику «Назвіть почуття, що переживає людина» за Т. Котик для того, щоб з'ясувати чи розуміють діти значення слів на позначення емоційних станів людини (Додаток А).

2) методику «Емоційна ідентифікація» (О. І. Ізотова, Є. В. Нікіфоров), що спрямована на виявлення особливостей ідентифікації (сприйняття та розуміння) емоцій різних модальностей, рівня уявлень дітей про власні емоції; особливості вербалізації емоційних проявів; рівень їх емоційного досвіду тощо (див. Додаток Б).

3) методику М. А. Нгуен «Домальовування: світ речей-світ людей-світ емоцій» (див. Додаток В), яка дає можливість з'ясувати рівень розвитку емоційного інтелекту та визначити спрямованість дитини на світ людини, речей чи емоцій. Ця проєктивна методика має творчий характер, та спрямована на виявлення емоційного орієнтування дитини на речі та предмети або на емоції людей.

4) проєктивну методику «Три бажання» М. А. Нгуен для з'ясування спрямованості дитини на себе чи на інших (див. Додаток Г).

Для того, щоб з'ясувати чи розуміють учні значення слів на позначення емоційних станів людини ми провели методику «Назвіть почуття, що переживає людина» за Т. Котик (Додаток А). Тетяна Миколаївна Котик – доктор педагогічних наук, професор кафедри фахових методик і технологій початкової освіти Прикарпатського національного університету імені Василя

Стефаника. Запропонована нею методика, дозволяє аналізувати в учнів молодшого шкільного віку здібність впізнавати імоції інших людей та зображених емоцій. Процедура передбачає вступну бесіду, а також показ слайдів з 10 фотографіями на яких зображені люди з різними емоціями та 10 ілюстрацій смайликів з тими самими емоціями (Додаток А). Після показу кожного слайду обов'язково потрібно запитати: «Яку емоцію людини можна позначити цим фото (смайликом)? Чому ти так думаєш? Як ти здогадався?». Всі відповіді учні фіксують у таблиці (Додаток А).

Діагностична методика «Емоційна ідентифікація» О. Ізотової [17, с. 25]. Мета методики: виявлення сформованості процесів розпізнавання емоцій та їх розуміння; визначення рівнів ідентифікації емоцій. У ході застосування методики дітям пропонується набір карток (4 картки) із зображеннями різних емоційних ситуацій: день народження, бійка, розставання, напад. При цьому наводиться така інструкція: «Я буду показувати тобі картинки з різними історіями, а ти будеш розповідати про людей на цих картинках». Після кожного демонстрування певної картинки дитині задається питання: «Як ти гадаєш, що відбулося з цими людьми? Чому в них такі обличчя? Що вони відчувають? Як називається це почуття (настрій)?» (додаток Б)

Методика М. А. Нгуен «Домальовування: світ речей—світ людей—світ емоцій» [25, с. 83], яка дає, можливість з'ясувати рівень розвитку емоційного інтелекту та визначити спрямованість дитини на світ людини, речей чи емоцій. Методика діагностики емоційного інтелекту дітей-дошкільників була розроблена в'єтнамським ученим Нгуен Мінь Анем у 2008 році [30, с.47]. Інструментарій для діагностики емоційного інтелекту включає в себе анкету для вихователів та батьків і набір діагностичних методик для дітей: «Домальовування: світ речей – світ людей – світ емоцій», «Три бажання» і «Що – чому – як». Питання анкети спрямовані на оцінку емоційної чуйності дітей, їх здатності переживати значущі для них події та співчувати оточуючим людям (додаток В).

Проективну методику «Три бажання» М. А. Нгуен [25, с. 83] для з'ясування спрямованості дитини на себе чи на інших; ця методика спрямована на виявлення емоційної орієнтації дітей на світ речей або на світ людей, на себе чи на іншу людину, а також способів адекватного вирішення проблем при опорі на зазначену орієнтацію (додаток Г).

2.2. Результати дослідження емоційного інтелекту у дітей дошкільного віку.

У дослідженні, спрямованому на оцінку рівня обізнаності дітей дошкільного віку щодо значень емоційних станів людини, було використано методику «Назвіть почуття, що переживає людина» за Т. Котик. Основною метою дослідження було з'ясування, наскільки розвинена у дітей здатність до розуміння емоцій інших людей. Згідно з отриманими даними, дослідження виявило цікаві результати, які можуть бути використані для подальшого вивчення емоційного інтелекту дітей.

Таблиця 2.1

Результати дослідження за методикою Т. Котик «Назвіть почуття, що переживає людина»

	Рівень коефіцієнту обізнаності значень емоційних станів людини по фото			Рівень коефіцієнту обізнаності значень емоційних станів людини по смайлам		
	Низький рівень	Середній рівень	Високий рівень	Низький рівень	Середній рівень	Високий рівень
Відсоток дошкільнят	13,95	11,63	74,42	9,3	11,63	79,07

Зокрема, результати дослідження, наведені в таблиці 2.1, демонструють, що рівень обізнаності дошкільнят щодо емоційних станів, виражених через фотографії, значно варіюється. 74,42% дітей показали середній рівень обізнаності, 13,95% — низький рівень, і лише 11,63%

продемонстрували високий рівень. Для порівняння, при використанні смайликів як засобу для ідентифікації емоцій, 79,07% дітей досягли високого рівня обізнаності, 9,3% — середнього, і 11,63% — низького.

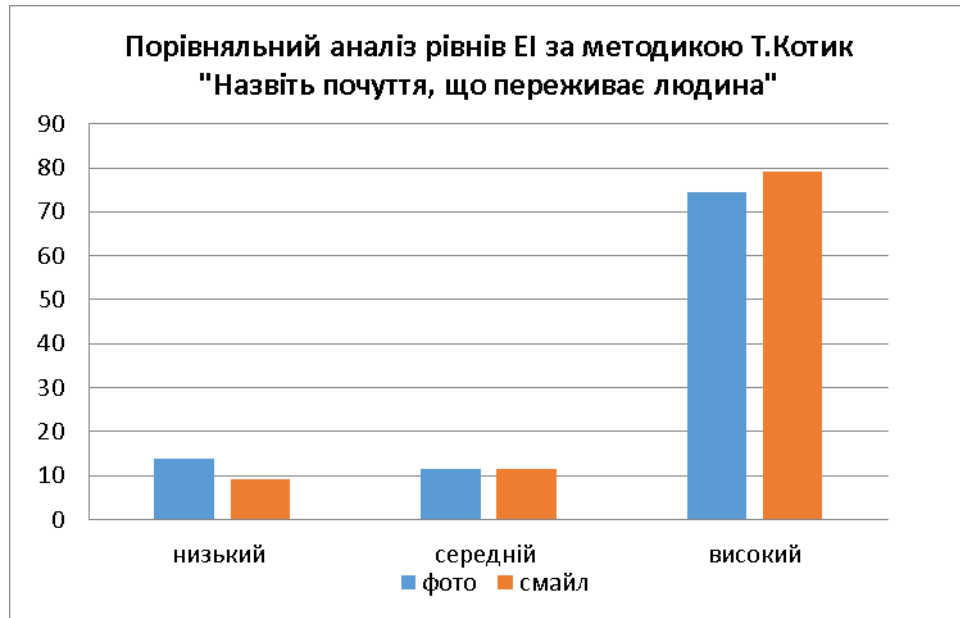

Рис. 2.1. Порівняльний аналіз рівнів емоційного інтелекту за методикою Т. Котик «Назвіть почуття, що переживає людина»

Аналіз отриманих результатів показав, що більшість дітей, а саме 74,42%, демонструють високий рівень розуміння емоцій, відображених на фотографіях. При цьому, показники розпізнавання емоцій, представлених у формі смайликів, є дещо вищими – 79,07%. Така різниця може свідчити про перевагу дошкільнят у розпізнаванні стилізованих зображень емоцій у порівнянні з реальними людськими обличчями.

Ця тенденція може бути зумовлена тим, що смайлики, на відміну від фотографій, представляють емоції у більш спрощеному та однозначному візуальному форматі. Така спрощеність сприяє легшому ідентифікуванню емоцій, оскільки не вимагає від дитини глибокого аналізу міміки та невербальних сигналів, які можуть бути складнішими для розуміння.

Деталізований аналіз також виявив, що 13,95% дітей мали труднощі з ідентифікацією емоцій на фотографіях, тоді як 9,3% зазнали труднощів при

роботі зі смайликами. Це свідчить про існування у певної частини дошкільнят потреби у додатковому розвитку емоційного інтелекту. З огляду на це, доцільно розглянути необхідність впровадження додаткових методів та ресурсів, спрямованих на покращення навичок розпізнавання та інтерпретації емоцій у дітей дошкільного віку.

Далі розглянемо результати дослідження за методикою Т. Котик «Назвіть почуття, що переживає людина» по кожній емоції окремо.

Таблиця 2.2

Результати дослідження за методикою Т. Котик «Назвіть почуття, що переживає людина» по кожній емоції окремо

Емоційні стани	Відсоток коефіцієнту обізнаності	
	Фото	Смайл
Сум	100	84
Радість	100	100
Страх	100	96
Сором	94	85
Гнів	100	95
Здивованість	94	84
Образа	45	35
Відраза	45	33
Захоплення	40	42
Інтерес	75	70

Аналіз результатів за кожною окремою емоцією демонструє, що діти найкраще розпізнають базові емоції: сум, радість, страх, сором та гнів. Це свідчить про те, що дошкільнята активно засвоюють лексику, пов'язану з цими емоціями, в повсякденному спілкуванні.

Водночас, значні труднощі виникають у дітей при ідентифікації таких складних емоцій, як образа, відраза, захоплення та інтерес. Можливо, це пов'язано з:

- недостатнім життєвим досвідом: Діти можуть рідше стикатися з ситуаціями, які викликають такі емоції, або не мати достатніх словникових засобів для їх опису;
- складністю диференціації: Деякі емоції можуть бути схожими за проявами, що ускладнює їх розрізнення (наприклад, образа і сум);
- соціокультурними факторами: Розвиток емоційного словника може залежати від сімейного виховання, спілкування з однолітками та загального культурного контексту.

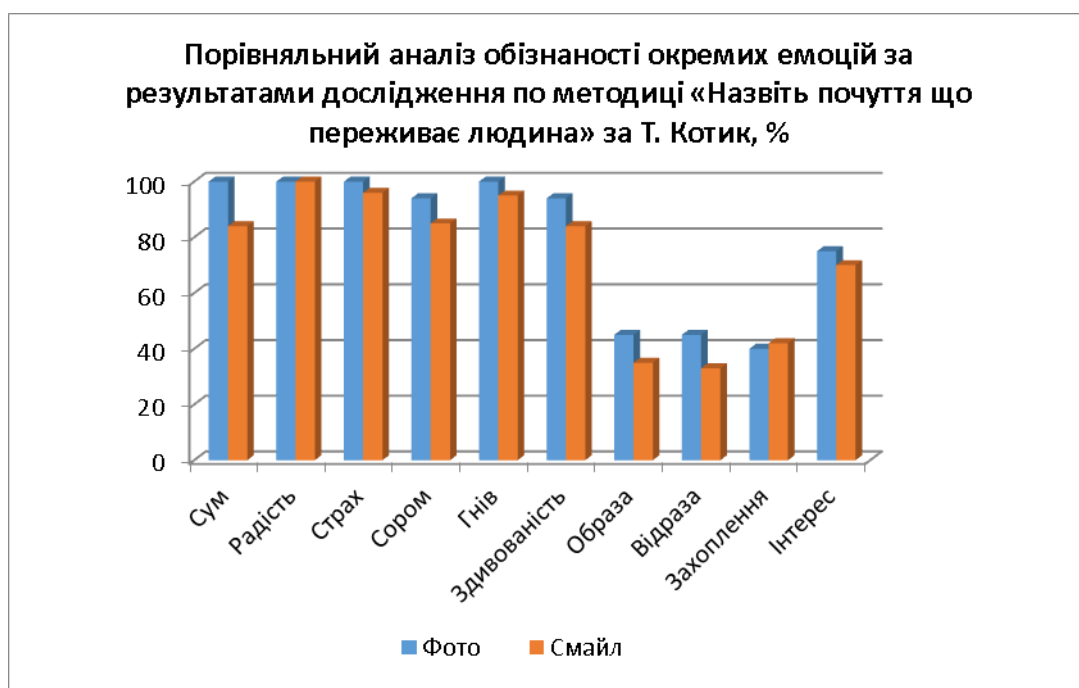

Рис. 2.2. Порівняльний аналіз окремих емоцій за результатами дослідження Т. Котик «Назвіть почуття, що переживає людина».

Цікавим є факт, що діти демонструють дещо кращі результати при ідентифікації емоцій за допомогою смайликів, ніж за фотографіями. Це може бути пов'язано з більш спрощеним та схематичним зображенням емоцій на смайликах, що полегшує їх розпізнавання для дошкільників.

Результати дослідження підтверджують, що емоційна обізнаність дітей дошкільного віку розвивається нерівномірно. Діти краще розпізнають базові емоції, але мають труднощі з ідентифікацією більш складних емоційних станів. Отримані дані свідчать про необхідність цілеспрямованої роботи з

розвитку емоційного інтелекту дошкільників, зокрема, через навчання емоційній лексиці та розширення досвіду емоційного спілкування.

У рамках дослідження емоційного інтелекту дітей дошкільного віку було застосовано методику «Емоційна ідентифікація», розроблену О.І. Ізотовою та Є. В. Нікіфоровою (2004). Дана методика є інструментом для детального аналізу рівня сформованості ключових компонентів емоційного інтелекту у дітей, зокрема:

- ідентифікації емоцій: здатності розпізнавати та правильно називати емоційні стани, використовуючи такі сигнали, як міміка, постава та інтонація;
- вербалізації емоцій: здатності описувати власні та чужі емоції, а також пояснювати їх причини;
- відтворення емоцій: здатності виразно передавати емоційні стани за допомогою міміки та пантоміми.

Основна мета методики полягає у виявленні специфіки ідентифікації емоцій у дітей дошкільного віку, аналізі індивідуальних особливостей їх емоційного розвитку, а також оцінці сформованості таких компонентів, як сприйняття та розуміння емоційних станів. Крім того, методика дозволяє визначити рівень довільного вираження емоцій різної модальності (радість, гнів, печаль, страх, відраза, презирство, заздрість), оцінити обсяг емоційного досвіду та виявити чинник емоційної напруженості.

У дослідженні було застосовано Серію №1, форма С (для дітей 5-6 років), яка орієнтована на аналіз сприйняття та розуміння емоційних станів дітей. Результати дослідження дали змогу визначити рівні сформованості таких характеристик, як «ідентифікація емоцій», «вербалізація емоцій» та «відтворення емоцій», що були поділені на високий, середній та низький рівні. Методика проводилась індивідуально з кожною дитиною. У середньому, її проведення займає до 30 хв.

Як видно з таблиці 2.3, за показником «ідентифікація емоцій» високий рівень виявлено у 18,6% досліджуваних (8 дітей, з них: 5 хлопців та 3

дівчат); середній – у 62,7% дітей (27 дітей, з них: 15 хлопців і 12 дівчат); низький – у 18,6% досліджуваних (8 дітей, з них: 3 хлопців та 5 дівчат). Тобто для більшої половини дітей властива помірна здатність співставляти емоційний об’єкт з емоційним еталоном.

Таблиця 2.3

Розподіл досліджуваних за рівнями сформованості сприйняття та розуміння емоційних станів, %

Показники	Рівні сформованості характеристики		
	високий	середній	низький
ідентифікація емоцій	18,6	62,7	18,6
вербалізація емоцій	13,95	64,29	20,93
відтворення емоцій	11,63	51,16	37,21

Високий рівень вербалізації емоційних уявлень як уміння назвати, описати почуття, конкретну поведінку, яка їх викликала визначено у 13,95% досліджуваних (6 хлопців), середній – у 64,29% (28 дошкільнят, з них: 11 хлопців і 17 дівчат); низький – у 20,93% дітей (3 дівчат та 6 хлопців).

За рівнем відтворення емоцій (виразність і довільність) середній рівень діагностовано у 51,16% дошкільників (22 дітей, з них: 12 хлопця і 10 дівчат), високий – у 11,63% (5 хлопців) та низький – 37,21% дошкільників (16 дітей, з них: 6 хлопців і 10 дівчат).

Таким чином, застосування методики «Емоційна ідентифікація» дозволило детально дослідити рівень розвитку емоційного інтелекту у дітей дошкільного віку, виявити їхні сильні сторони та проблемні зони у сфері емоційної компетентності.

Для комплексної оцінки емоційного розвитку дітей було застосовано проєктивну методику «Домальовування: світ речей – світ людей – світ емоцій». Ця методика дозволила виявити характерні особливості розвитку емоційного інтелекту (EI) у дітей, зокрема їх орієнтацію на один із трьох

світів: речей, людей або емоцій. За результатами дослідження встановлено, що більшість дітей демонструють орієнтацію на світ речей, що свідчить про недостатній розвиток емоційного інтелекту та соціальних навичок.

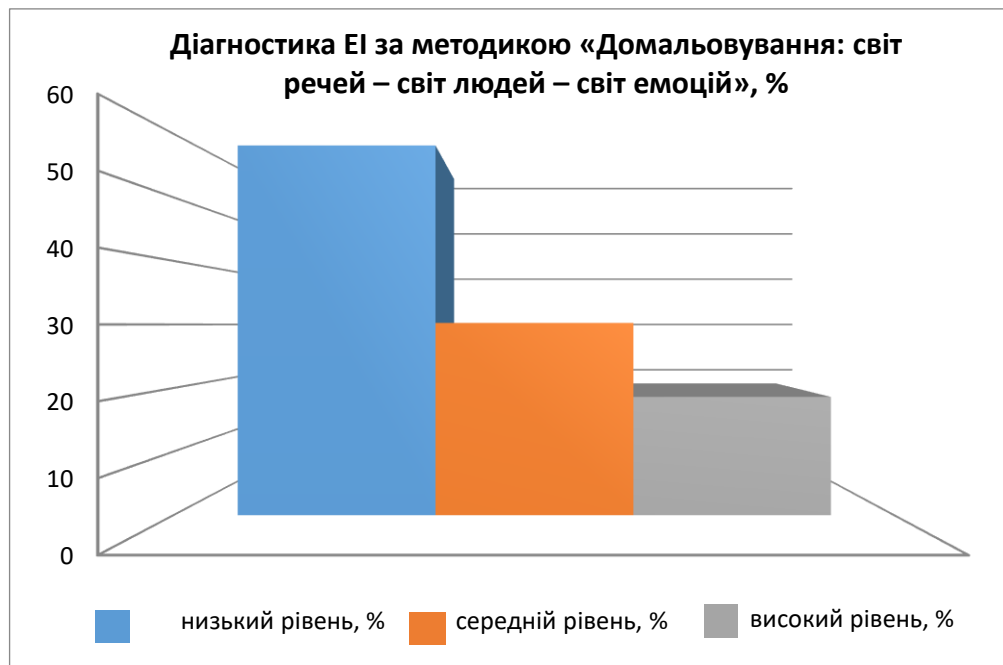

Рис.2.3. Діагностика ЕІ за методикою «Домальовування:світ речей-світ людей-світ емоцій»

Аналіз отриманих даних дозволив класифікувати дітей на три рівні розвитку емоційного інтелекту. До першої групи з низьким рівнем ЕІ, орієнтованим на світ речей, було віднесено 25 дітей (58,14%), з яких 12 дівчаток та 13 хлопчиків. Друга група з середнім рівнем ЕІ, спрямованим на світ людей, включала 13 дітей (30,23%), серед яких 6 дівчаток і 7 хлопчиків. Третя група з високим рівнем ЕІ, орієнтованим на світ емоцій, складалася з 5 дітей (11,63%), з яких 2 дівчаток та 3 хлопчики.

Отримані результати дозволяють зробити такі висновки:

- діти старшого дошкільного віку мають певні успіхи в розпізнаванні та описі базових емоцій, однак існує значний потенціал для подальшого розвитку їхнього емоційного інтелекту;

- більшість дітей демонструють недостатній рівень розвитку емоційного інтелекту, що проявляється в труднощах у розумінні та вираженні своїх емоцій, а також в обмеженій здатності до емпатії.

За результатами дослідження, проведеного за допомогою проективної методики «Три бажання», було виявлено орієнтацію дитини на себе або на інших, а також визначено загальний рівень розвитку емоційного інтелекту (EI). Оцінка результатів колилася від 2 до 6 балів із можливих 6, що свідчить про диференціацію рівня розвитку EI серед досліджуваних.

Згідно з отриманими даними, у 22 дітей (51,16%) було діагностовано орієнтацію на себе та низький рівень розвитку емоційного інтелекту. Ця група включає 12 дівчат та 10 хлопців, що свідчить про відносно рівномірний розподіл результатів між статями. На противагу цьому, високий рівень EI, який проявляється через орієнтацію на емоції та почуття інших людей, було зафіксовано лише у 6 дітей (13,95%), всі з яких є хлопцями.

Середній рівень розвитку емоційного інтелекту спостерігається у 15 дітей (34,88%), серед яких 8 дівчат та 7 хлопців. Ці дані, представлені на рисунку 2.2, демонструють, що переважна більшість досліджуваних мають або середній, або низький рівень EI, з переважанням орієнтації на себе. Цей висновок підкреслює важливість подальшого дослідження та розвитку програм, спрямованих на підвищення емоційного інтелекту у дітей, особливо з огляду на його вплив на соціальні взаємодії та психоемоційний розвиток.

Рис. 2.4. Рівень розвитку ЕІ за методикою «Три бажання»

Отже, в результаті всіх проведених досліджень ми дійшли до висновків що діти добре розпізнають та відрізняють емоції людини, проте у досліджуваних мало розвинутий емоційний інтелект в цілому. А саме здібність керувати своїми емоціями, що створює й перешкоди в комунікації з іншими, а також здібність до самомотивації.

Проведене дослідження підтвердило актуальність проблеми розвитку емоційного інтелекту у дітей дошкільного віку. Отримані результати можуть бути використані для розробки ефективних програм психолого-педагогічної роботи з дітьми.

Висновки до другого розділу

На основі проведеного дослідження щодо рівня розвитку емоційного інтелекту у дітей дошкільного віку, можна зробити такі висновки:

1. Здатність розпізнавати емоції: Діти краще розпізнають емоції на смайликах, ніж на фотографіях. Це може свідчити про те, що спрощені візуальні образи, такі як смайлики, є більш зрозумілими для дітей, оскільки вони менше залежать від досвіду та реального емоційного досвіду. У середньому 76% дітей продемонстрували високий рівень обізнаності щодо емоцій, 11% мають середній і низький рівень.

2. Рівні обізнаності: Відзначено, що більшість дітей добре орієнтуються в базових емоціях, таких як радість, сум, страх, сором, і гнів. Проте, деякі складніші емоції, такі як відраза, образа, захоплення та інтерес, розпізнаються дітьми значно гірше. Це може бути пов'язано з обмеженим емоційним досвідом або плутаниною цих емоцій з іншими схожими станами.

3. Емоційна ідентифікація: Більшість дітей показали середній рівень розвитку здатності ідентифікувати емоції, що свідчить про необхідність додаткової роботи в цьому напрямку, особливо в розвитку вміння розпізнавати складні емоції та вміння вербалізувати свої почуття.

4. Орієнтація на світ емоцій: Дослідження за методикою "Домальовування" показало, що лише 11,63% дітей мають високий рівень емоційної орієнтації, що також свідчить про необхідність розвитку емоційного інтелекту в освітньому процесі.

Загалом, результати дослідження підкреслюють важливість цілеспрямованої роботи з дітьми дошкільного віку для розвитку їхнього емоційного інтелекту, що позитивно впливатиме на їхнє соціальне життя та стосунки з оточуючими.

РОЗДІЛ 3

ПРОГРАМА РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

3.1. Зміст і методи програми розвитку емоційного інтелекту у дітей дошкільного віку

Результати проведеного теоретичного та емпіричного дослідження дозволили визначити ряд психологічних умов, що сприяють формуванню емоційного інтелекту у дітей дошкільного віку. Виявлено, що для ефективного розвитку емоційного інтелекту необхідно дотримуватися кількох ключових аспектів.

По-перше, нормалізація самооцінки дитини є критично важливою умовою. Це включає в себе визнання і прийняття тих аспектів, які раніше могли бути ігноровані або витіснені, а також розвиток умінь усвідомлювати власні дії і їхні особливості. Формування адекватної самооцінки створює фундамент для подальшого розвитку емоційного інтелекту, оскільки забезпечує основи для саморегуляції та самоусвідомлення.

По-друге, набуття навичок саморегуляції та самоконтролю є невід'ємною частиною процесу. Це передбачає розвиток уважності, усвідомленості та здатності контролювати власні емоції і поведінку. Фокусування на поточному моменті, або "тут і зараз", є базовим елементом емоційного інтелекту, що допомагає гармонізувати внутрішній стан дитини і покращити її взаємодію з навколишнім світом.

По-третє, розвиток синтонності, тобто адекватного сприйняття та розуміння емоційного стану оточуючих, є важливим аспектом. Це досягається через обробку психотравмуючих ситуацій у творчій, експресивній формі, наприклад, через створення художніх продуктів. Такий підхід сприяє звільненню від негативного досвіду, розвитку соціальної

чутливості та формуванню здатності до регулювання міжособистісних стосунків.

Нарешті, формування позитивного ставлення до однолітків і дружніх стосунків у дитячому колективі є значним завданням. Це сприяє розвитку соціальних навичок та емоційної компетентності, які є критично важливими для розвитку емоційного інтелекту.

Відповідно до виявлених психологічних умов, була розроблена та апробована програма розвитку емоційного інтелекту у дітей дошкільного віку. Мета програми полягає у розвитку емоційного інтелекту через інтерактивні заняття, що сприяють усвідомленню і регулюванню власних емоцій, розумінню емоцій інших людей, розвитку емпатії та соціальних навичок.

Програма має наступні завдання:

1. Розвинути вміння дітей розпізнавати різні емоції.
2. Формувати здатність вербалізувати свої емоції.
3. Навчити дітей розуміти емоційний стан інших людей.
4. Розвинути навички управління емоціями та саморегуляції.
5. Сприяти розвитку емпатії та соціальних навичок.

Структура програми:

Програма складається з шести занять тривалістю 30-35 хвилин, які проводяться два рази на тиждень протягом трьох тижнів. У процесі роботи використовуються методи, які враховують вікові та індивідуальні особливості дітей, а також результати констатувального етапу дослідження.

Заняття мають групову форму і складаються з ігор, вправ, психогімнастики, психокорекційних казок, розповідей за картинками та роботи з роздатковим матеріалом, таким як картки емоцій.

Таблиця 3.1 Структура програми розвитку емоційного інтелекту у дітей дошкільного віку

№ заняття, тема	Мета	Добір вправ
Заняття №1: Вступ до емоційного світу	Ознайомити дітей з поняттям емоцій, навчити розрізняти основні емоції.	1. Привітання (5 хв): Вступна розмова про емоції. 2. Гра «Чарівні емоції» (15 хв) 3. Творче завдання «Мій емоційний друг» (10 хв) 4. Заключне коло (5 хв): рефлексія на тему: «Що нового я дізнався про емоції?»
Заняття № 2: Досліджуємо емоції радисть та сум	Навчити дітей розпізнавати та висловлювати радисть і сум.	1. Привітання (5 хв) 2. Гра «Вираз емоцій» (10 хв) 3. Гра «Зате!» (10 хв) 4. Гра «Чарівні мішечки» (10 хв)
Заняття № 3: Знайомство зі злістю та страхом	Допомогти дітям зрозуміти, як справлятися зі злістю та страхом.	1. Привітання (5 хв) 2. Читання казки про страх (15 хв): Історія про Бузкову Фею, що перемагає свої страхи за допомогою Лисеняти 3. «Конкурс "боюсек"» (15 хв)
Заняття № 4: Емоційний калейдоскоп	Розвинути у дітей здатність розпізнавати змішані емоції та емоції інших людей.	1. Привітання (5 хв) 2. Гра «Емоційний калейдоскоп» (10 хв) 3. Вправа «Острів» (10 хв)

		4. Творче завдання «Мій емоційний день» (10 хв)
Заняття №5: Вчимося дружити	Розвинути у дітей емпатію, навички співчуття та взаємодопомоги.	1. Привітання (5 хв) 2. Гра «Дружні обійми» (10 хв) 3. Гра «Ланцюжок добрих справ» (10 хв) 4. Творче завдання «Дерево дружби» (10 хв)
Заняття №6: Підсумкове заняття — «Мій емоційний альбом»	Узагальнити знання дітей про емоції, підсумувати результати програми.	1. Привітання (5 хв) 2. Гра «Емоційна лотерея» (10 хв) 3. Створення «Емоційного альбому» (15 хв) 4. Заключне коло (5 хв)

Заняття №1: Вступ до емоційного світу

Мета: Ознайомити дітей з поняттям емоцій, навчити розрізняти основні емоції.

Зміст:

1. Привітання (5 хвилин): Вступна розмова про емоції. Вихователь питає дітей, як вони сьогодні почуваються, і чому вони так почуваються.

2. Гра «Чарівні емоції» (15 хвилин)

Мета гри: Розвивати у дітей здатність розпізнавати, називати та висловлювати базові емоції (радість, сум, страх, злість). Гра також сприяє розвитку емпатії та розумінню емоцій інших людей.

Матеріали: Картки зі смайликами емоцій, дзеркало (опціонально), картки із ситуаціями.

Інструкція:

Психолог роздає дітям картки зі смайликами. Кожен смайлик зображує певну емоцію. Дітям пропонується показати цю емоцію через міміку та жести. Наприклад, якщо дитині випадає смайлик з усміхненим обличчям, вона має показати радість.

Після цього вихователь демонструє картку з ситуацією, наприклад: "Ти отримав подарунок на день народження" (радість) або "Твоя улюблена іграшка зламалася" (сум). Діти повинні підібрати відповідний смайлик та відтворити емоцію.

Використовуючи дзеркало, діти можуть бачити свої вирази обличчя і порівнювати їх з тим, що відображено на картках.

Рефлексія та обговорення:

Після завершення вправи психолог обговорює з дітьми, які емоції їм було легко, а які складно зобразити. Діти також можуть поділитися, коли вони відчували ці емоції в реальному житті.

Психолог підкреслює важливість розуміння власних і чужих емоцій, допомагаючи дітям усвідомити, що всі емоції є природними і важливими.

3. Творче завдання "Мій емоційний друг" (10 хвилин):

Мета: розвиток емоційної грамотності у дітей, розуміння різних емоцій та їх вираження.

Інструкція:

Психолог пояснює дітям, що завдання полягає в тому, щоб уявити друга, який може відчувати різні емоції, наприклад, радість, сум, злість, здивування тощо.

Кожна дитина малює свого друга, додаючи певні деталі, які вказують на емоції (вираз обличчя, положення тіла, колірний спектр).

Після завершення малюнка, психолог пропонує дітям розповісти про свого "емоційного друга": як він виглядає, які емоції він може відчувати, і як він їх виражає.

4. Заключне коло (5 хвилин): Підсумок заняття, рефлексія на тему: "Що нового я дізнався про емоції?"

Заняття № 2: Досліджуємо емоції радість та сум

Мета: Навчити дітей розпізнавати та висловлювати радість і сум.

Зміст:

1. Привітання (5 хвилин): Коротка розмова про те, чи відчували діти сьогодні радість або сум.

2. Гра «Вираз емоцій» (10 хвилин)

Мета: Розвивати вміння висловити мімікою обличчя здивування, захоплення, переляк, радість, смуток. Закріпити знання українських народних казок. Викликати в дітей віком позитивні емоції.

Психолог читає уривок із української казки «Баба Яга»: «Баба Яга кинулася в хатку, побачила, що дівчинка пішла, і давай бити кота і лаяти, навіщо він не подряпав дівчинці очі». Діти висловлюють жалість.

Уривок із казки «Сестриця Оленка та братик Іванко»: «Оленка обв'язала його шовковим поясом і повела з собою, а сама плаче, гірко плаче ...» Діти виражають смуток (сум).

Психолог зачитує уривок із казки «Гусі-лебеді»: «І вони прибігли додому, а тут і батько з матір'ю прийшли, гостинців принесли». Діти висловлюють мімікою обличчя радість.

Уривок із казки «Царівна-змія»: «Озирнувся козак, дивиться – стог сіна горить, а у вогні червона дівиця стоїть і каже гучним голосом: – Козак, добра людина! Визволи мене від смерті». Діти дивують.

Психолог читає уривок із казки «Ріпка»: «Тягнуть – потягнуть, витягли ріпку». Діти висловлюють захоплення.

Уривок із казки «Вовк і семеро козенят»: «Козлята відчинили двері, вовк кинувся у хату...» Діти висловлюють переляк.

Уривок з української народної казки «Терешечка»: «Старий вийшов, побачив Терешечку, привів до старої – пішло обіймання!» Діти висловлюють

радість.

Уривок із української народної казки «Курочка Ряба»: «Мишка бігла, хвостиком махнула, яєчко впало і розбилося. Дід та баба плачуть». Діти виражають мімікою обличчя смутку. Наприкінці гри відзначити тих дітей, які були емоційнішими [32].

3. Гра «Зате!» (10 хвилин)

Мета: навчити дітей знаходити позитивні моменти навіть у неприємних ситуаціях.

Психолог показує дітям картку із зображенням сумного персонажа (наприклад, зайчика) та розповідає, що зайчик сумує, бо всі його брати та сестри пішли гуляти, а його залишили вдома. Завдання дітей – “втішити” героя, знайти кілька причин для радості, починаючи зі слова “зате”: “Зате тепер тобі ніхто не заважає дивитися телевізор” або “Зате ти тепер один з’їси всі цукерки”. Коли психолог вважає, що приводів для гарного настрою набралось достатньо, замість картки із сумним зайчиком з’являється веселе зображення.

4. Гра «Чарівні мішечки» (10 хвилин)

Мета: зняття психонапруги дітей.

Дітям пропонується скласти в перший чарівний мішечок всі негативні емоції: злість, гнів, образи та ін. У мішечок можна навіть покричати. Після того, як діти виговорили, мішечок зав’язується та ховається. Потім дітям пропонується другий мішечок, з якого діти можуть взяти ті позитивні емоції, які вони хочуть: радість, веселість, доброту та ін. [32].

Заняття 3: Знайомство зі злістю та страхом

Мета: Допомогти дітям зрозуміти, як справлятися зі злістю та страхом.

Зміст:

1. Привітання (5 хвилин): Коротка розмова про те, чи відчували діти сьогодні злість або страх.

2. Читання казки про страх (15 хв): Історія про Бузкову Фею, що перемагає свої страхи за допомогою Лисеняти.

В одному звичайному лісі трапилася дуже незвичайна історія.

В густих кронах дерев жили різнокольорові феї. Щодня вони влаштовували на гілках веселі забави, співали, загравали з лісовими мешканцями і наперебій розповідали одна одній про свої подвиги та планували нові.

Та одній з них було не до забав. Бузкова Фея самотньо сиділа на найвищій гілці. На заклики подруг лише сумно хитала головою. Вона була дуже доброю, завжди готова прийти на допомогу, але надзвичайно сором'язлива. Ніколи нічого не розповідала, бо вважала, що це нікому не цікаво. А ще вона дрижала від страху, як осиковий листок, коли доводилось щось робити спільно з подругами. Вона боялася, що інші можуть скористатися її добротою і повестися нечесно, боялась стати залежною.

Через страх її найкращими подругами стали безсоння та самотність.

Страх так сильно скував її, що жодні чари не допомагали. Навіть найсильніші закляття з Книги Часу не діяли. З кожним днем сили Бузкової Феї слабшали. Страх висмоктував все до останньої краплини.

Одного разу, коли всі її подруги вже спали, Бузкова Фея вирішила прогулятися. Весь час їй здавалось, що поряд хтось є. Фея не помилилась, крізь темряву на неї дивилися хитрючі оченята.

– Ходи зі мною до озера, – порушив тишу голос і у доріжці з місячного світла з'явилося маленьке лисеня.

– З якого доброго дива мені туди іти? Чого я там не бачила?

Лисеня мовчало і пильно дивилося на Фею. Дорогою до озера вони обоє слухали тишу.

– Що це? Що це за чудовисько? – закричала Фея і відстрибнула подалі.

Лисеня примружилось, лапкою підштовхнуло свою супутницю до води і мовило:

– Це твій страх. Озеро Правди показує його таким, як він виглядає в твоїй уяві. Подумай, чого ти так сильно боїшся, і подивись своєму страхові в очі. А тепер посміхнись йому.

- Ой!.. Чудовисько... Воно... Воно змінюється...
- Продовжуй впізнавати свої страхи, дивись їм у вічі та посміхайся.
- Воно зникло... Розчинилося... Ой...
- Бачиш, як тільки ти насмілилася глянути страху у вічі, він зник, немов полохливе зайчєня. А тепер ходімо далі. Покажу тобі ще одне диво.

На квітучій галявині посеред лісу переливався всіма барвами веселки неймовірно красивий фонтан.

- Підійди, не бійся, – Лисєня знову штовхало Фею лапкою, – і вмийся кожною струйкою. Кожна з них подарує тобі часточку своєї сили, яка проявлятиметься тоді, коли виникне необхідність. Це не простий фонтан, це – Фонтан Успіху. Не шукай пояснєнь чи відповідей, просто прийми і насолоджуйся.

Дивись, цей паросток щойно виріс біля фонтану. Мені вже час бігти, а ти подбай про нього: посади його там, де йому буде тепло і затишно, де його не дістануть вітри докору, сумнівів та критики. Це Дерево твоєї Сміливості, символ твоєї перемоги над страхом, символ твоєї найголовнішої перемоги – перемоги над собою.[10]

3. «Конкурс "боюсек"»

Мета: допомогти дітям виявити та обговорити свої страхи в ігровій формі.

1. Підготовка до вправи:

Зберіться у колі з усіма дітьми, які братимуть участь.

Підготуйте м'яч або інший предмет, який можна передавати по колу.

2. Інструкції для дітей:

Поясніть дітям, що мета вправи — швидко передавати м'яч по колу і закінчувати пропозицію: «Діти бояться...».

Уточніть, що кожен учасник повинен придумати свій страх, який ще не називався раніше.

3. Процес гри:

Визначте, хто почне гру. Ця особа каже перше слово (наприклад, «Діти бояться...»), і далі намагається швидко придумати і озвучити свій страх (наприклад, «Діти бояться темряви»).

Після цього м'яч передається наступному учаснику, який продовжує гру, вигадуючи новий страх (наприклад, «Діти бояться павуків»).

Якщо хтось не може придумати страх або повторює страх, який вже був названий, він вибуває з гри.

4. Переможець:

Гра продовжується до тих пір, поки не залишиться лише один учасник. Ця особа і буде переможцем конкурсу «боєсек».

5. Завершення вправи:

Після визначення переможця обговоріть з дітьми, які страхи були названі, і чому важливо говорити про свої страхи. Це може бути добрим приводом для розмови про способи подолання страхів і підтримку один одного. [32].

Заняття 4: Емоційний калейдоскоп

Мета: Розвинути у дітей здатність розпізнавати змішані емоції та емоції інших людей.

Зміст:

1. **Привітання (5 хвилин):** Психолог обговорює з дітьми, чи можна відчувати кілька емоцій одночасно.

2. Гра «Емоційний калейдоскоп» (10 хвилин)

Мета вправи: Допомогти дітям виразити та усвідомити свої емоції, розвивати креативність та навички роботи в групі.

Матеріали: різнокольорові папірці (картон, кольоровий папір), ножиці, клей або двосторонній скотч, папір або картон для основи.

Інструкція:

Вступна частина (2 хвилини):

Поясніть дітям, що сьогодні вони будуть створювати "Емоційний калейдоскоп". Поясніть, що калейдоскоп - це пристрій, який показує змішані кольори та форми, і аналогічно, їх калейдоскоп буде показувати змішання емоцій.

Запитайте дітей про різні емоції, які вони знають (радість, сум, гнів, страх і т.д.), і поясніть, що іноді ми можемо відчувати кілька емоцій одночасно.

Розподіл матеріалів (1 хвилина):

Роздайте дітям різнокольорові папірці, ножиці, клей і основи для калейдоскопів.

Створення калейдоскопа (5 хвилин):

Нехай діти виріжуть різноманітні форми з папірців (кола, квадрати, зірки тощо).

Попросіть їх подумати про кілька емоцій, які вони відчують, і вибрати кольори, які, на їхню думку, представляють ці емоції.

Нехай діти приклеюють вирізані фігури на основи, створюючи кольорову композицію, що відображає змішання їхніх емоцій.

Обговорення (2 хвилини):

Після завершення створення калейдоскопів, запитайте дітей про їхні роботи. Нехай кожна дитина розповість, які емоції вона відображає у своєму калейдоскопі і чому вибрала саме ці кольори та форми.

Обговоріть, як різні емоції можуть поєднуватися, і як важливо розуміти та приймати всі свої почуття.

3. Вправа "Острів":

Мета: Розвивати вміння дітей ідентифікувати та висловлювати емоції, а також працювати в команді.

Інструкція:

Підготовка: Психолог пояснює дітям, що вони зараз опиняться на "острові", де живуть різні емоції (радість, смуток, страх, злість і т.д.).

Розподіл ролей: Діти стають «мешканцями» острова, кожен отримує роль, що відображає певну емоцію.

Ігровий сценарій: Діти повинні за допомогою міміки, жестів і слів проявити свої емоції, а також взаємодіяти з іншими "мешканцями острова", намагаючись зрозуміти їхні емоційні стани.

Обговорення: Після завершення гри діти разом з психологом обговорюють, які емоції вони побачили, як їм було їх зображати, і як вони почувалися, взаємодіючи з іншими.

Результат: Діти вчаться розпізнавати емоції в собі та інших, формують навички емпатії і краще розуміють важливість емоційної підтримки в колективі.

4. Творче завдання "Мій емоційний день" (10 хвилин): Діти малюють свій день, показуючи, які емоції вони відчували в різних ситуаціях.

Заняття 5: Вчимося дружити

Мета: Розвинути у дітей емпатію, навички співчуття та взаємодопомоги.

Зміст:

1. Привітання (5 хвилин)

Ознайомити дітей з поняттям дружби та взаємодопомоги, налаштувати їх на активне і тепле спілкування.

2. Гра "Дружні обійми" (10 хвилин)

Мета: Розвивати відчуття близькості, безпеки та взаєморозуміння через фізичну взаємодію.

Інструкція:

1. Пояснення гри:

Розкажіть дітям, що в цій грі вони будуть обіймати один одного і потім обговорювати свої відчуття.

2. Процес гри:

Діти стають у коло або по двоє, по черзі обіймають один одного. При цьому важливо, щоб обійми були щирими і добрими.

Після кожного обійму нехай дитина поділиться, як вона почувалася під час цього контакту (наприклад, "Мені було тепло і приємно").

3. Обговорення:

Попросіть дітей розповісти, як вони відчули теплоту і підтримку, що таке дружні обійми для них.

3. Гра "Ланцюжок добрих справ" (10 хвилин)

Мета: Навчити дітей розповідати про добрі вчинки, розвивати навички співчуття та вдячності.

Інструкція:

1. Оповідання історії:

Психолог розповідає дітям історію про дружбу, де показані добрі вчинки, допомога і підтримка.

2. Гра "Ланцюжок добрих справ":

Після історії діти по черзі діляться історіями про добрі вчинки, які вони зробили для своїх друзів.

Кожна дитина називає один добрий вчинок, і таким чином формується "ланцюжок добрих справ".

3. Обговорення:

Обговоріть, чому важливо робити добрі справи для друзів, і як це може покращити відносини.

4. Творче завдання "Дерево дружби" (10 хвилин)

Мета: Показати, як добрі вчинки роблять відносини сильнішими, через творчий процес.

Інструкція:

1. Підготовка матеріалів:

Підготуйте папір або картон для основи, кольоровий папір для листочків, фломастери, клей або двосторонній скотч.

2. Створення колажу:

Нехай діти разом створюють великий малюнок дерева на основі. Кожен листочок дерева символізує добрий вчинок. Діти вирізають з кольорового паперу листочки і пишуть на них добрі вчинки, які вони зробили для друзів, або які б хотіли зробити.

3. Обговорення:

Після завершення роботи обговоріть, як кожен добрий вчинок робить їхнє "дерево дружби" сильнішим і красивішим. Поясніть, що так само, як дерево з листочками, дружба росте і стає сильнішою завдяки добрим вчинкам.

Заняття 6: Підсумкове заняття — "Мій емоційний альбом"

Мета: Узагальнити знання дітей про емоції, підсумувати результати програми.

Зміст:

1. Привітання (5 хвилин)

Психолог розпочинає заняття з привітання і запитує дітей, як вони почуваються.

Після цього запитує дітей, що вони пам'ятають про емоції з попередніх занять. Можна використати такі питання: Які емоції ми вивчали? Як ви визначаєте, що хтось відчуває певну емоцію? Які емоції вам найбільше запам'яталися і чому?

2. Гра "Емоційна лотерея" (10 хвилин)

Мета: Вдосконалити навички розпізнавання емоцій та реагування на різні ситуації.

Матеріали: Лототрон або коробка, картки з малюнками або словами, що позначають різні емоції (радість, сум, гнів, страх і т.д.), картки з різними ситуаціями, що викликають ці емоції (наприклад, "втратити улюблену іграшку", "отримати подарунок" тощо)

Інструкція:

Поясніть дітям правила гри: кожна дитина по черзі витягує картку з лототрону.

На картці буде зображена або написана певна емоція або ситуація.

Дитина повинна розповісти, як вона б відчула себе в цій ситуації або як вона б реагувала на цю емоцію.

3. Створення "Емоційного альбому" (15 хвилин)

Мета: Узагальнити знання про емоції, створюючи творчий проект, який можна використовувати як нагадування про навчання.

Матеріали: Альбом або зшитий блокнот, різнокольорові папірці, фломастери, олівці, наклейки, клей або двосторонній скотч.

Інструкція:

Розділіть дітей на групи або нехай кожен працює індивідуально, в залежності від кількості матеріалів та дітей.

На кожній сторінці альбому діти повинні зобразити певну емоцію та ситуацію, коли вони її відчували. Можна використовувати малюнки, наклейки або інші прикраси.

Нехай діти заповнять альбом своїми враженнями і історіями, пов'язаними з кожною емоцією.

4. Заключне коло (5 хвилин)

Мета: Підсумувати заняття, поділитися враженнями та відзначити досягнення.

Інструкція:

Зберіть дітей в коло і запропонуйте кожному поділитися своїми враженнями від програми.

Попросіть дітей розповісти, який момент заняття їм сподобався найбільше і чому.

Психолог може підсумувати заняття, похвалити дітей за їхні зусилля та креативність, і наголосити на важливості розуміння та вираження своїх емоцій.

3.2 Апробація корекційно-розвивальної програми та аналіз результатів

З метою перевірки ефективності запропонованої корекційно-розвивальної програми нами було проведене повторне дослідження. Після проведення діагностичних методики та виявлення результатів, нами було розроблено та проведено 6 групових корекційних занять, спрямованих на розвиток вміння дитини:

- розрізняти емоційний стан людини та відтворення їх;
- вміння керувати своїми емоціями;
- закріплення знань дітей про емоції, вміння їх розпізнавати;
- розвиток вміння керувати собою;
- покращення здатності до емпатії.

По завершенню проведення корекційного курсу занять була проведена повторна діагностика, за тими самими методиками: «Назвіть почуття що переживає людина» за Т. Котик, «Емоційна ідентифікація» Є. Ізотової, проєктивні методики «Домальовування: світ речей – світ людей – світ емоцій» та «Три бажання» (М. А. Нгуен). Ми отримали такі результати.

Проведене дослідження за допомогою методики «Назвіть почуття, що переживає людина» Т. Котик мало на меті оцінити динаміку розвитку вміння дітей ідентифікувати основні емоційні стани за фотографіями та за смайлами до та після проведення корекційних занять. Результати дослідження дозволяють простежити за ефективністю корекційної програми щодо розвитку емоційного інтелекту у дітей.

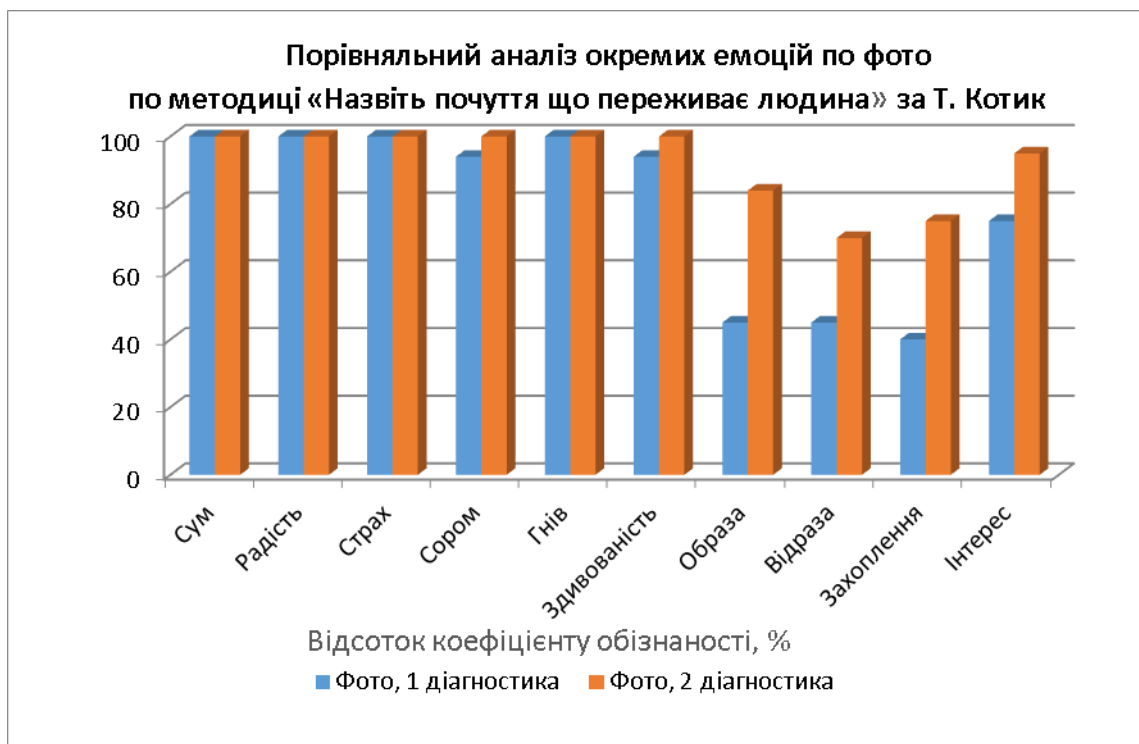

Рис. 3.1 Порівняльний аналіз окремих емоцій по фото по методиці «Назвіть почуття що переживає людина» за Т. Котик

Після проведення корекційних занять рівень сприйняття емоційних станів та ідентифікація емоцій по фото значно зросла. Кожна дитина із 43-х може розрізнити десять основних емоційних станів. Як видно із порівняльної діаграми, графічне зображення емоційних станів: з 43 дітей ідентифікації емоції «Суму», «Радості», «Страху», «Сорому», «Гніву» та «Здивованості» не викликали труднощів. Ідентифікація емоцій «Образа» розпізнають на 39,53% дітей більше; емоцію «Відрази» розпізнають на 25,58% краще; стан «Захоплення» діти ідентифікують на 34,88% краще; розпізнання емоції «Інтересу» покращилось на 20,93%.

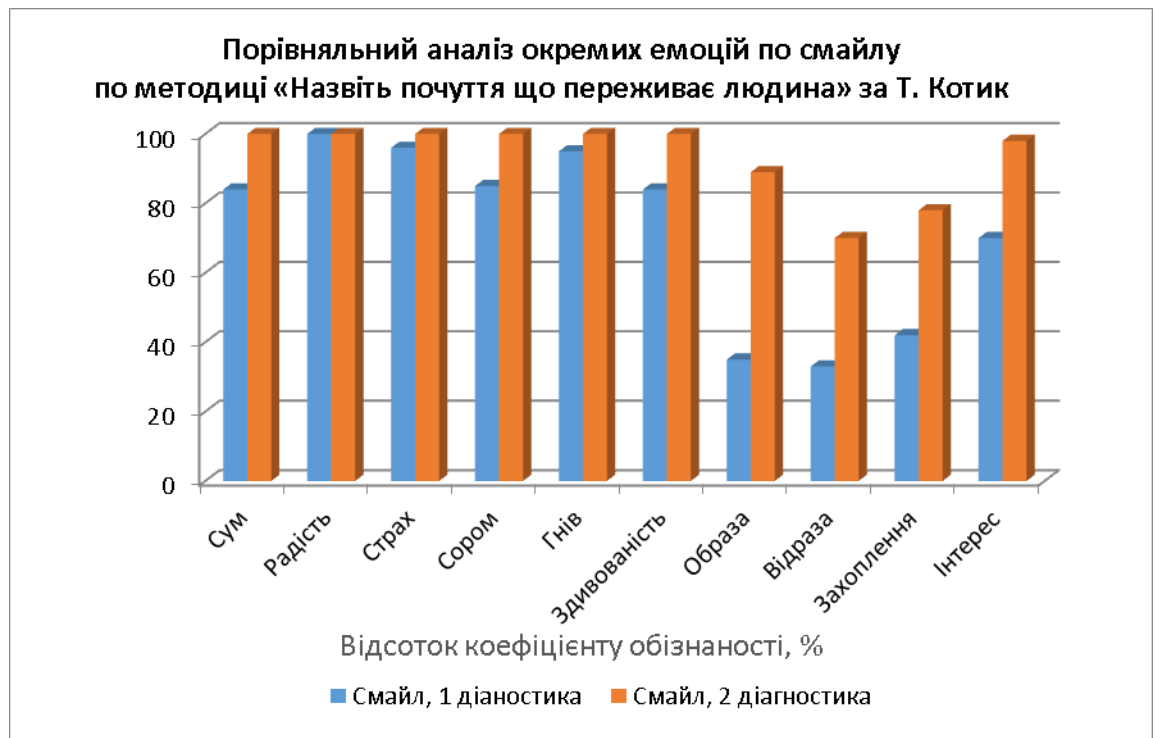

Рис. 3.2 Порівняльний аналіз окремих емоцій по смайлу по методиці «Назвіть почуття що переживає людина» за Т. Котик

Після проведення корекційних занять рівень сприйняття емоційних станів та ідентифікація емоцій по фото значно зросла. Кожна дитина із 43-х може розрізнити десять основних емоційних станів. Як видно із порівняльної діаграми, графічне зображення емоційних станів: з 43 дітей ідентифікації емоції «Суму», «Радості», «Страхи», «Сорому», «Гніву» та «Здивованості» не викликали труднощів. Ідентифікація емоцій «Образа» розпізнають на 53,48% дітей більше; емоцію «Відрази» розпізнають на 37,2% краще; стан «Захоплення» діти ідентифікують на 34,88% краще; розпізнання емоції «Інтересу» покращилось на 27,9%.

Проведене дослідження за допомогою методики Т. Котик "Назвіть почуття, що переживає людина" демонструє значне покращення вміння дітей ідентифікувати основні емоційні стани за фотографіями та смайликами після проходження корекційних занять. Це свідчить про ефективність застосованої корекційної програми щодо розвитку емоційного інтелекту у дітей. Можна відмітити наступне:

- **Значне покращення загальних показників:** Всі 43 дитини, що брали участь у дослідженні, після занять змогли ідентифікувати 10 основних емоцій, що свідчить про суттєвий прогрес у розвитку емоційної грамотності.
- **Покращення ідентифікації складних емоцій:** Найбільш помітне зростання спостерігається в розпізнаванні таких емоцій, як "Образа", "Відраза", "Захоплення" та "Інтерес". Це вказує на те, що корекційна програма ефективно розвиває у дітей здатність розуміти більш нюансовані емоційні стани.
- **Ефективність корекційної програми:** Отримані результати однозначно підтверджують ефективність застосованої корекційної програми щодо розвитку емоційного інтелекту у дітей. Програма сприяла не лише розширенню емоційного словника дітей, але й покращила їх здатність адекватно оцінювати та розуміти емоції інших людей.

За допомогою методики «Емоційна ідентифікація» було оцінено три основні характеристики: ідентифікація, вербалізація та відтворення емоцій. Результати першої діагностики демонструють розподіл дітей за рівнями сформованості цих характеристик, а також динаміку змін після проведення корекційно-розвивальної програми.

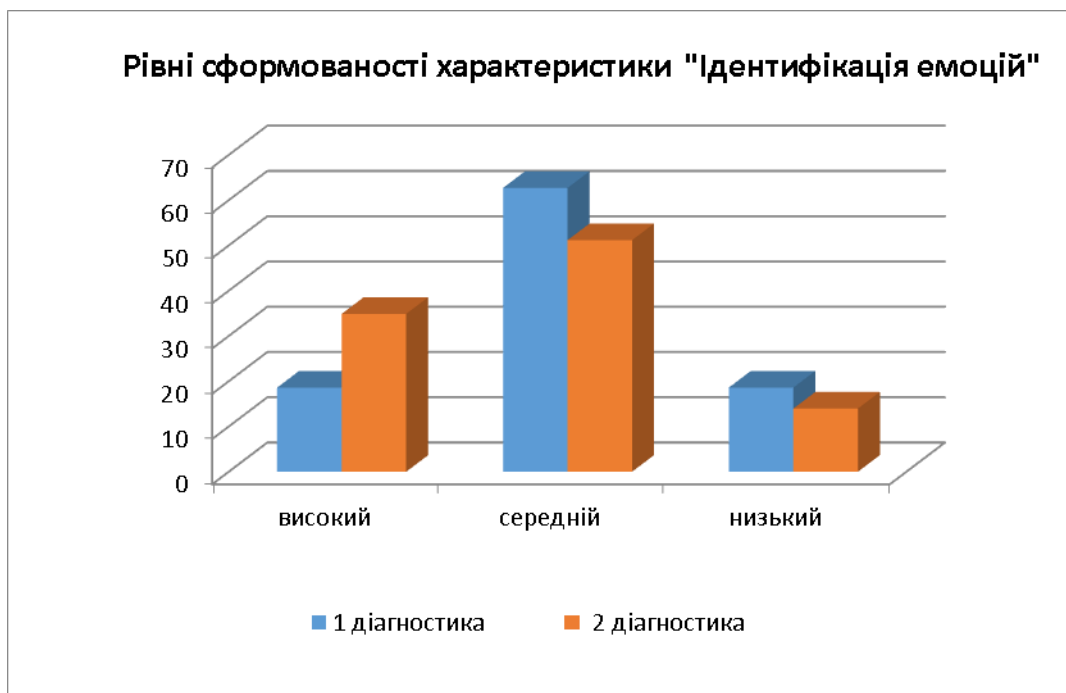

Рис. 3.3 Порівняльний аналіз діагностик рівнів сформованості характеристики «Ідентифікація емоцій»

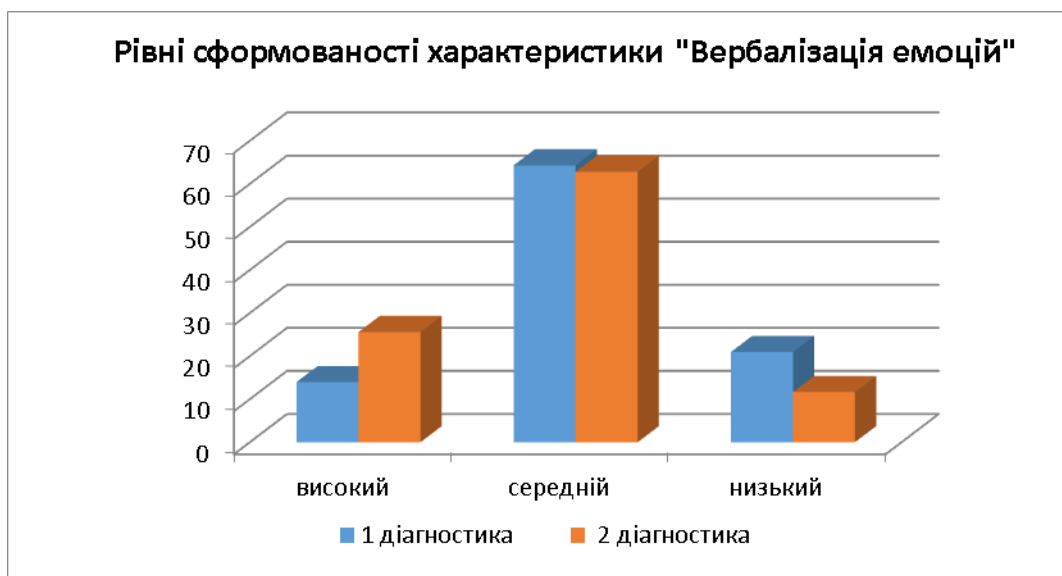

Рис. 3.4 Порівняльний аналіз діагностик рівнів сформованості характеристики «Вербалізація емоцій»

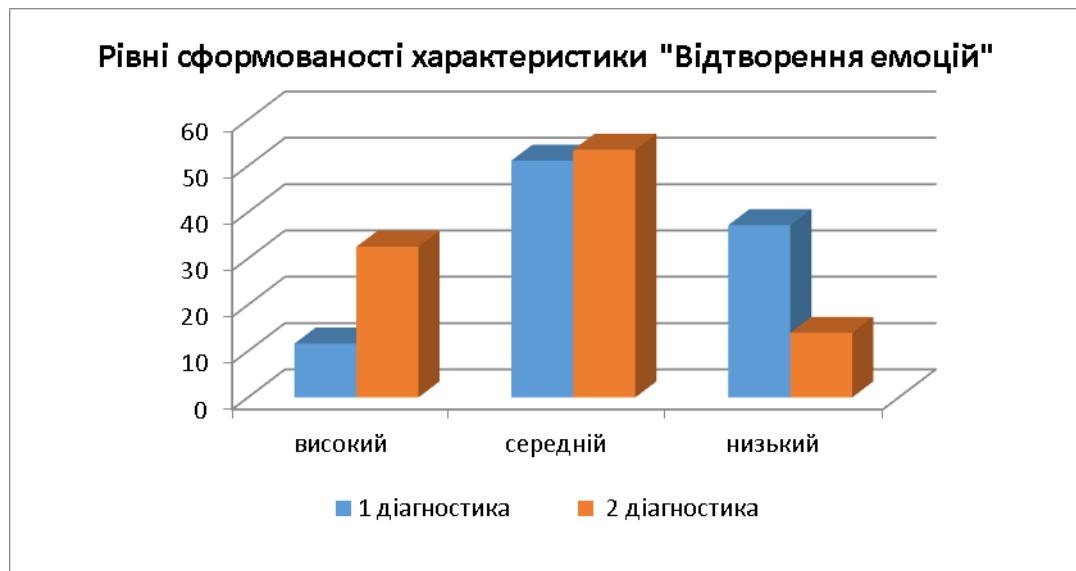

Рис. 3.5 Порівняльний аналіз діагностик рівнів сформованості характеристики «Відтворення емоцій»

Після проведення корекційно-розвивальної програми була проведена повторна діагностика. Порівняльний аналіз результатів двох діагностик дозволяє зробити наступні висновки:

Ідентифікація емоцій: Відбулося суттєве зростання кількості дітей з високим рівнем ідентифікації емоцій (з 18,6% до 34,88%). Це свідчить про ефективність корекційної програми щодо розвитку цієї складової емоційного інтелекту.

Вербалізація емоцій: Також спостерігається зростання кількості дітей з високим рівнем вербалізації емоцій (з 13,95% до 25,58%). Це свідчить про те, що діти стали краще усвідомлювати свої почуття та виражати їх словесно.

Відтворення емоцій: Найбільш значущі зміни спостерігаються за показником відтворення емоцій. Кількість дітей з високим рівнем цієї характеристики зросла з 11,63% до 32,55%. Це свідчить про те, що корекційна програма сприяла розвитку у дітей здатності виражати свої емоції за допомогою міміки та пантоміміки.

Проведене дослідження за допомогою проєктивної методики «Домальовування: світ речей – світ людей – світ емоцій» дозволило отримати цінні дані щодо рівнів розвитку емоційного інтелекту (EI) у дітей. Аналіз результатів першої діагностики виявив переважання орієнтації на світ речей, що вказувало на недостатній розвиток емоційного інтелекту та соціальних навичок у більшості дітей. Друга діагностика, проведена після реалізації корекційно-розвивальної програми, дає змогу оцінити ефективність цієї програми та простежити динаміку змін у рівнях EI.

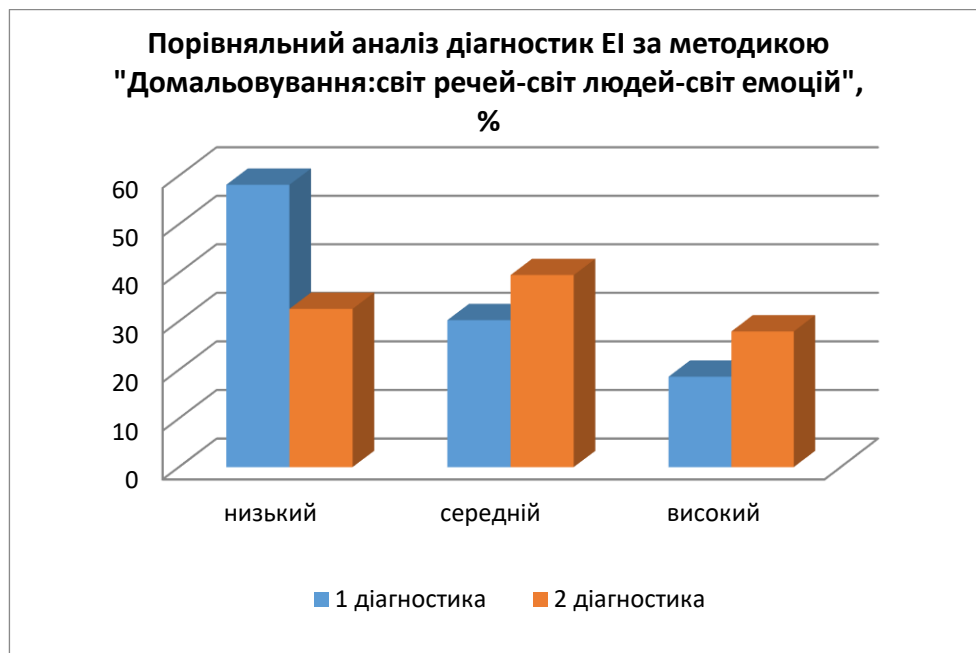

Рис. 3.6 Порівняльний аналіз діагностик EI за методикою «Домальовування: світ речей-світ людей-світ емоцій»

Після проведення корекційно-розвивальної програми спостерігається суттєве зниження кількості дітей, які демонструють орієнтацію на світ речей. Це свідчить про ефективність програми в розвитку емоційної сфери у дітей.

Одночасно зі зменшенням кількості дітей з низьким рівнем EI, спостерігається збільшення кількості дітей із середнім та високим рівнем розвитку EI. Це вказує на те, що програма сприяла не тільки зменшенню розриву між різними групами дітей, але й загальному підвищенню рівня емоційного інтелекту в досліджуваній вибірці.

Найбільш помітним є зсув у розподілі дітей за рівнями ЕІ в бік більш високих показників. Це свідчить про те, що програма сприяла розвитку у дітей здатності усвідомлювати та виражати свої емоції, а також розуміти емоції інших людей.

Проведений аналіз результатів двох діагностик за методикою «Три бажання», проведених до та після корекційно-розвивальної програми, спрямованої на розвиток емоційного інтелекту (ЕІ) у дітей, дозволяє зробити ряд важливих висновків щодо ефективності застосованих методик та динаміки змін у рівні розвитку ЕІ у досліджуваній групі.

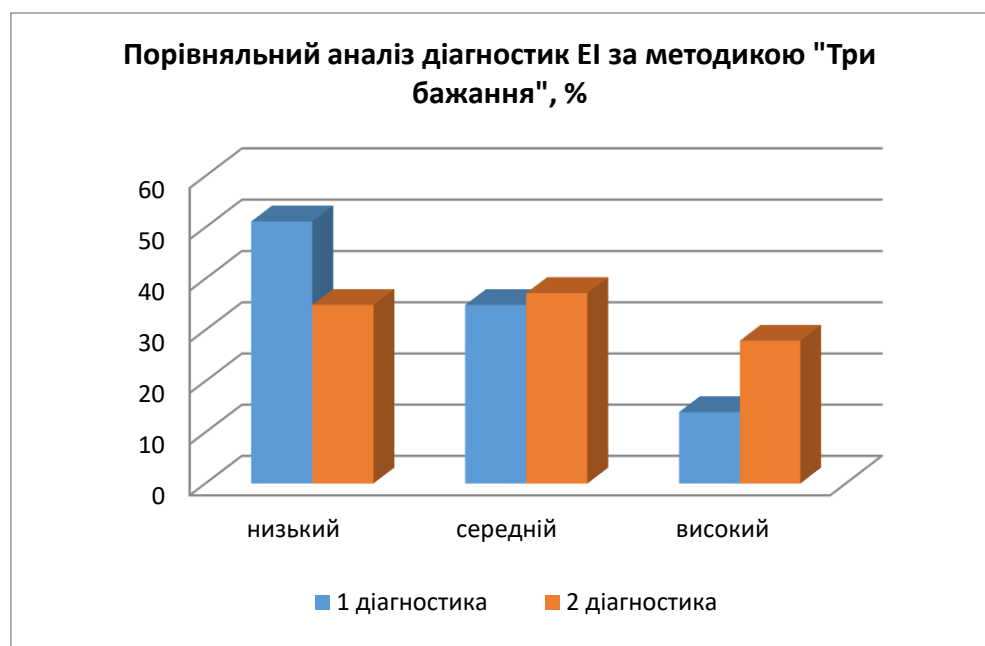

Рис. 3.7 Порівняльний аналіз діагностик ЕІ за методикою «Три бажання»

Найбільш помітною зміною є значне зменшення відсотка дітей, які демонстрували низький рівень ЕІ після проведення корекційної програми (з 51,16% до 34,88%). Це свідчить про ефективність програми у подоланні труднощів у розумінні та управлінні власними емоціями, а також у розвитку емпатії.

Водночас, спостерігається суттєве збільшення відсотка дітей з високим рівнем ЕІ (з 13,95% до 27,91%). Це вказує на те, що програма сприяла розвитку у дітей таких важливих компетенцій, як вміння встановлювати

міжособистісні відносини, розуміти почуття інших людей та ефективно керувати своїми емоціями.

Висновки до третього розділу

Після проведення програми спостерігається більш рівномірний розподіл дітей за рівнями розвитку ЕІ. Це свідчить про те, що програма мала позитивний вплив на всіх учасників дослідження, незалежно від їх початкового рівня розвитку.

Детальний аналіз результатів за методиками:

- Методика «Назвіть почуття, що переживає людина» Т. Котик:
 - значне зростання кількості дітей, які можуть ідентифікувати 10 основних емоцій;
 - покращення ідентифікації складних емоцій, таких як "образа", "відраза", "захоплення";
 - статистично значущі відмінності між результатами до і після проведення програми.

- Методика «Емоційна ідентифікація»:

Проведена корекційна програма позитивно вплинула на розвиток всіх трьох досліджуваних компонентів емоційного інтелекту: ідентифікації, вербалізації та відтворення емоцій. Діти стали краще розуміти свої почуття, виражати їх словесно та невербально.

- Методика «Домальовування: світ речей-світ людей-світ емоцій»:
 - зменшення орієнтації на світ речей та збільшення орієнтації на світ людей та емоцій;
 - зростання кількості дітей із середнім та високим рівнем емоційного інтелекту.
- Методика "Три бажання":
 - зменшення кількості дітей з низьким рівнем емоційного інтелекту;

- збільшення кількості дітей з високим рівнем емоційного інтелекту;
- більш рівномірний розподіл дітей за рівнями розвитку емоційного інтелекту.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження однозначно демонструє високу ефективність корекційної програми, спрямованої на розвиток емоційного інтелекту у дітей. Застосовані методики, такі як «Назвіть почуття що переживає людина» за Т. Котик, «Емоційна ідентифікація» Є. Ізотової, «Домальовування: світ речей – світ людей – світ емоцій» та «Три бажання» (М. А. Нгуен), дозволили отримати об'єктивні дані щодо динаміки змін у рівні емоційного інтелекту дітей до та після проведення програми.

Ключові висновки:

- Значне покращення ідентифікації емоцій: Діти стали набагато краще розпізнавати широкий спектр емоцій, включаючи як базові (радість, смуток, гнів), так і більш складні (образ, захоплення, інтерес).
- Розвиток вербалізації та відтворення емоцій: Діти навчилися більш точно описувати свої почуття словами та виражати їх за допомогою міміки та пантоміміки.
- Збільшення емпатії та розуміння інших: Корекційна програма сприяла розвитку у дітей здатності розуміти почуття інших людей та встановлювати більш міцні соціальні зв'язки.
- Загальне підвищення рівня емоційного інтелекту: Всі досліджувані діти показали значне зростання рівня емоційного інтелекту за всіма оцінюваними параметрами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Андрєєва І.М. Про історію розвитку поняття емоційний інтелект. Питання України. 2008. № 5. С. 83.
2. Богосвятська А.І. Емоційний інтелект і уроки світової літератури // Зарубіжна література в школах України. – 2012 – № 11 – С. 22 – 27.
3. Борисенко К. Ю., Бадер С. О. Особливості розвитку емоційного інтелекту дітей старшого дошкільного. Науковий вісник Ужгородського університету (Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»). 2021. № 1 (48). С. 49. DOI: <https://doi.org/10.24144/2524-0609.2021.48.48-52>
4. Вірна Ж.П., Брагіна К.І. Емоційний інтелект у смисловому локусі професіоналізації особистості. Проблеми сучасної психології: збірник наукових праць. Запоріжжя: ЗНУ, 2015. №2 (8). С. 38-43, с.40
5. Воронцова Е. Обдарованість: діагностика та система роботи зі здібними дітьми. // Психолог. – №25–28. – 2006. – С. 15., с. 10
6. Гоулман Д. Емоційний інтелект / С.Л. Гумецька пер. з англ. Харків: Віват, 2019. 512 с.
7. Дерев'янка С.П. Актуалізація емоційного інтелекту в емоціогенних умовах/С.П.Дерев'янка // Соціальна психологія. – 2008 – № 1 – С.96–104
8. Дж. Медіна, Правила розвитку мозку дитини. – К.: Наш Формат, 2015. С 200-201.
9. Загадковий світ емоцій. Розвиток емоційної сфери дошкільників / Упоряд. І.В.Молодушкіна. Харків, 2011. С. 32–33.
10. Казка про страх | Казка українською мовою (kazka.in)
11. Клевака Л. П., Гришко О. І., Заїка В. М. Розвиток емоційного інтелекту дітей дошкільного віку. Технології розвитку інтелекту. 2022. Т. 6. № 1 (31).с. 3.
12. Книш А. Є. Емоційний інтелект лідера у сфері бізнесу : навчальний посібник / А. Є. Книш; за заг. ред. О. Г. Романовського, С. В. Калашникової. – К. : ДП «НВЦ «Пріоритети», 2016, – 40 с, с. 5.

13. Кононко О. Л. Психологічні основи особистісного становлення дошкільника (системний підхід) / О. Л. Кононко. – К. : Стилос, 2000. – 336 с., с. 235-236
14. Кононко О. Л. . Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні : наук.-метод. посіб. / наук. ред. О. Л. Кононко. Київ : Дошкільне виховання, 2003. 243 с. , с. 143.
15. Косенко Ю. М. Забезпечення емоційного розвитку дошкільників: підготовка вихователів на етапі професійного навчання. Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету (Серія «Педагогічні науки»). 2018. № 1., с. 161.
16. Кучеренко Ж. Емоційний інтелект дошкільників: шляхи розвитку. Вихователь-методист дошкільного закладу. 2016. № 7. С. 55.
17. Лібін А. В. Диференціальна психологія: На перетині європейських, українських та американських традицій. Київ, 2010. 549 с., с.25
18. Лужбіна Н.А. Соціальний інтелект, як системоутворюючий фактор психологічної культури особистості. дис. канд. психол. наук / Н.А.Лужбіна. - Барнаул, 2002. - 192 с., с. 124.
19. Ляц О.П. Емоційний інтелект як предмет психологічних досліджень. Проблеми сучасної психології. 2013. № 22. с. 330.
20. Максименко С.Д. Розвиток психіки в онтогенезі: у 2-х т. Київ: Форум, 2002. , с. 40-42.
21. Мельничук І. В. Генеза емоційних особливостей у сучасних дітей / І. В. Мельничук // Наука і освіта. — Одеса, 2002. — № 5. — С. 42—44.
22. Мельник Н.В. Емоційний розвиток особистості як основа формування емоційного інтелекту дітей дошкільного віку. Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О.Сухомлинського. Педагогічні науки, 2018. №4 С. 69-74.
23. Нікіфорова Л.Б. Структура та функції емоційної культури особистості//Гуманітарні науки. Науково – практичний журнал. 2007 –№ 2 (14). С. 150 –154.

24. Носенко Е. Л., Коврига Н. В. Емоційний інтелект: концептуалізація феномену, основні функції. Київ : Вища школа, 2003. 126 с., 2 с.
25. Панфілова М. А. Графічна методика «Кактус». Обруч. 2010. № 5. с.83
26. Поліщук В. М. Вікова та педагогічна психологія. Суми : Університетська книга, 2010. 352 с.
27. Половіна О. () Ранній розвиток дитини: потреба соціуму чи батьківські амбіції? Вихователь-методист дошкільного закладу. 2018. № 10., с. 24.
https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/24917/1/O_Polovina_.pdf
28. "Психологія розвитку дитини: підручник для студентів вищих навчальних закладів" О. С. Андрєєвої (2010).
29. Приходько Ю.О. Дитяча психологія: Нариси становлення та розвитку. Київ: Міленіум, 2003. 192с. , с. 149.
30. Прокопенко В. Розвиток інтелектуальних здібностей та емоційного інтелекту засобами навчальних проєктів. Дошкільна освіта. 2018. № 2.С., с.47
31. Саннікова О. П. Континуально-ієрархічна модель емоційності. Наука і освіта. 2014. Вип. 1. С. 44-50.
32. Соболева М. Дидактичні ігри розвитку емоцій в дітей віком. Ігри та вправи на розвиток емоційної сфери у дошкільнят [Електронний ресурс] // Соціум. — URL: <https://vertebrolog.com.ua/didaktichni-igri-rozvitku-emocij-v-ditej-vikom-igri-ta-vpravi-na-rozvitok-emocijno%D1%97-sferi-u-doshkilnyat/>
(дата звернення: листопад 2024р.).]
33. Чернявська А. Емоційний інтелект – запорука успішного навчання. Молодь і ринок. 2012. №12(95). С. 136–139.
34. Шпак М. М. Становлення емоційного інтелекту в дошкільному віці як передумова його розвитку в молодшого школяра. Наукові записки Національного університету «Острозька академія» (Серія «Психологія»). 2016. № 4., с. 202.
35. Шпак М. Психологія розвитку емоційного інтелекту молодших школярів : монографія. Тернопіль : ТНПУ імені В. Гнатюка, 2016. 372 с.

36. American Psychological Association. "Students do better in school when they can understand, manage emotions." ScienceDaily. www.sciencedaily.com/releases/2019/12/191212095906.htm (accessed October 16, 2024).
37. Buck R. Motivation emotion and cognition : A developmental-interactionist view. International review of studies on emotion. Chichester : Wiley, 1991. Vol.1. P. 101–142. Режим доступ: URL : <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/0301051194900329> (дата звернення: 27.12.2023).
38. Klevaka, L.P. & Hryshko, O.I. (2021). Emotsiinyi rozvytok osobystosti yak umova formuvannia emotsiinoho intelektu ditei doshkilnoho viku. New impetus for the advancement of pedagogical and psychological sciences in Ukraine and EU countries: research matters: collective monograph. Riga: Baltija Publishing, vol.1, 351-353. DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-032-2-20>
39. Mayer J. D., Geher G. Emotional intelligence and the identification of emotion. Intelligence. 1996. Vol. 22. P. 89-113.
40. Mayer J. D., Salovey P., & Caruso D. R. Emotional intelligence: New ability or eclectic traits? / J. D. Mayer, P. Salovey, & D. R. Caruso // American Psychologist, 63(6). – 2008. – P. 503–517.
41. Mayer J. Emotional Intelligence: Key Readings on the Mayer and Salovey Model / Mayer John, Miami, Florida: National Professional Resources, Dude Publishing, 2004. – 329 с.
42. Salovey P., Mayer J.D. Emotional intelligence // Imagination, Cognition, and Personality. 1990. V. 9. P. 185–211.
43. Scientific Papers of Berdiansk State Pedagogical University Series Pedagogical Sciences, 2020, № 2, p. 138-148. <https://doi.org/10.31494/2412-9208-2020-1-2-138-148>
44. Students with high emotional intelligence get better grades - The University of Sydney

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Методика «Назвіть почуття, що переживає людина» за Т. Котик

Мета: з'ясувати, чи розуміють учні значення слів на позначення емоційних станів людини.

Обладнання: по 10 відеослайдів із зображенням смайликів та світлин людей, що відображають різні емоції.

Інструкція: Вам буде запропоновано 10 фотографій та 10 смайликів, які позначають різні емоції. Подивіться уважно на слайд та вкажіть яку емоцію можна позначити цим фото (смайликом)? Відповіді запишіть у таблицю.

№ п/п	Смайл	№ п/п	Фото

Отримані результати зручно опрацьовувати за допомогою математичних методів обчислення, щоб можна було зіставити результати в кінці півріччя, року і зробити висновки про розвиток емоційного інтелекту.

Коефіцієнт обізнаності дітей із словами на позначення емоційного стану людини можна обчислити за формулою:

$$K(\text{обізн.}) = \frac{m_n}{n^2} \cdot 100\%$$

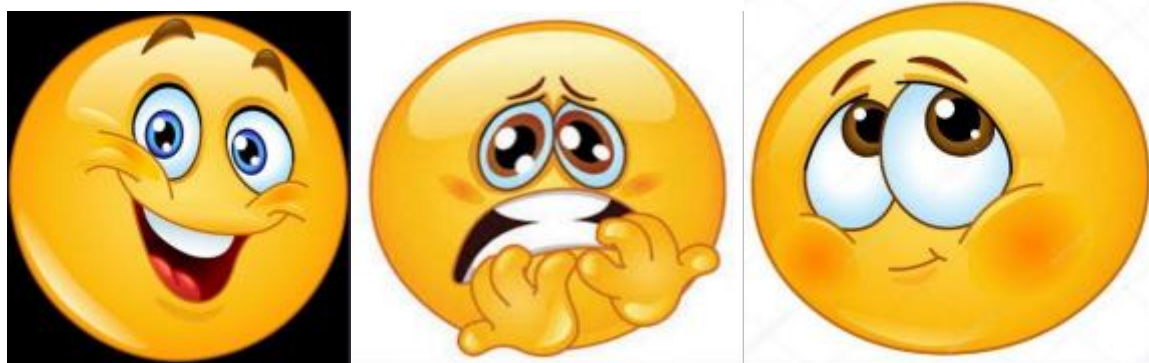
Де: $K(\text{обізн.})$ – коефіцієнт обізнаності зі словами.

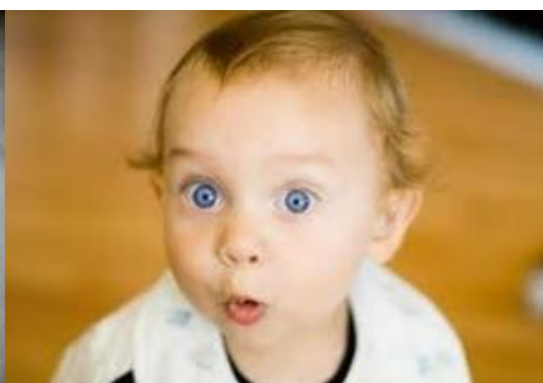
m_n – кількість правильно названих слів.

n^2 – загальна кількість слів.

Значення $K(\text{обізн.})$ 70 – 100 % - високий рівень; 50 – 69 % - середній рівень; 1- 49 % - низький рівень.

Презентація для проведення дослідження за методикою Т. Котик
«Назвіть почуття, що переживає людина»

Таблиця для відповідей учнів за методикою Т. Котик «Назвіть почуття, що переживає людина»

№ п/п	Смайл	№ п/п	Фото
1.		1.	
2.		2.	
3.		3.	
4.		4.	
5.		5.	
6.		6.	
7.		7.	
8.		8.	
9.		9.	
10.		10.	

Додаток Б

Діагностична методика «емоційна ідентифікація» Є. Ізотової для дітей дошкільного віку.

Мета: виявлення сформованості процесів пізнання емоцій та їх сприйняття; визначення рівнів ідентифікації емоцій.

Діагностична методика «Емоційна ідентифікація» Є. Ізотової призначена для дітей старшого дошкільного віку. Дітям пропонувався набір картинок з 4 штук із зображеннями різних емоційних ситуацій: день народження, бійка, напад, розставання.

День народження (радість)

Бійка (гнів, лють)

Напад (страх)

Розлука (сум)

Інструкція: «Я буду показувати вам картинки з різними історіями, а ви будете розповідати про людей, що зображенні на картинках» [13, с. 235].

Після кожного показу чергової картинки ставилося запитання: «Як ви

думаєте, що сталося з цими людьми? Чому у них такі обличчя? Що вони відчують? Як називається таке відчуття (настрій)?» [13, с. 236].

У процесі виконання завдання в протоколі фіксувалася точність ідентифікації емоційної ситуації, особливості співвіднесення експресивних ознак емоцій в міміці і жестах, вид допомоги в кожній ситуації.

Сприйняття емоцій: високий рівень – виділення комплексу експресивних ознак (очі, брови); середній рівень – нестабільне виділення комплексу експресивних ознак; низький рівень – виділення окремих експресивних ознак.

Розуміння емоцій: високий рівень – відповідність експресивного еталона емоційного змісту; середній рівень – відповідність експресивних ознак емоційного змісту; низький рівень – труднощі у встановленні відповідності експресивного еталона емоційного змісту.

Ідентифікація емоцій: високий рівень – комплексна інтерпретація емоціогенних основних і 4 додаткових модальностей; середній рівень – комплексна інтерпретація емоціогенних 4 основних і 2 – 3 додаткових модальностей; низький рівень – труднощі в комплексній інтерпретації емоціогенних ситуацій всіх модальностей [7, с.96-104].

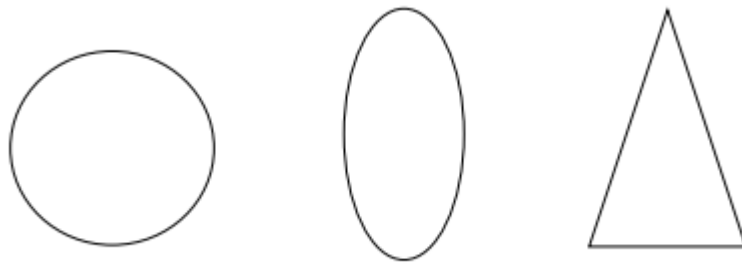
Кількісний аналіз даних, отриманих в ході проведення даної методики представлений в таблиці

Додаток В

Проективна методика «Домальовування: світ речей – світ людей – світ емоцій» (М. А. Нгуен)

Мета: Виявити емоційну орієнтацію дитини – на світ речей або на світ людей.

Матеріали: аркуші паперу із зображеннями геометричних фігур, олівець.

Інструкція: Психолог пропонує дітям за 15 хвилин додати (домалювати) до фігур будь-які деталі, щоб вийшли малюнки зі смислом.

Обробка результатів: – 0 балів – домальовування відсутнє; зображений предмет або тварина; – 1 бал – зображено людське обличчя; – 2 бали – зображена людина (виражено її емоційний стан або вона зображена в русі).

Рівень розвитку емоційного інтелекту: низький: 0 балів; середній 1–2 бали; високий: 3–6 балів.

Додаток Г

Проективна методика «Три бажання» (М. А. Нгуен)

Мета: Виявити емоційну орієнтацію дитини на себе або на інших людей.

Матеріали: аркуші паперу, кольорові олівці.

Інструкція: «Уявіть собі, що золота рибка може виконати три бажання. Що б ви побажали? Намалюйте!».

Обробка результатів: – 0 балів – малюнок відсутній; – 1 бал – малюнок пов'язаний з бажанням «для себе»; – 2 бали – малюнок пов'язаний з бажанням «для інших людей».

Рівень розвитку емоційного інтелекту: низький: 0–3 бали, середній: 4 бали, високий: 5–6 балів.

Після закінчення малювання з дітьми проводиться бесіда для з'ясування характерних бажань.

метадані

Заголовок

Акімова_магістерська робота

Автор

Науковий керівник / Експерт

Акімова

Олександр Непша

Підрозділ

Melitopol State Pedagogical University named after B.Khmelnytskyi

Тривога

У цьому розділі ви знайдете інформацію щодо текстових спотворень. Ці спотворення в тексті можуть говорити про **МОЖЛИВІ** маніпуляції в тексті. Спотворення в тексті можуть мати навмисний характер, але частіше характер технічних помилок при конвертації документа та його збереженні, тому ми рекомендуємо вам підходити до аналізу цього модуля відповідально. У разі виникнення запитань, просимо звертатися до нашої служби підтримки.

Заміна букв		198
Інтервали		0
Мікропробіли		19
Білі знаки		0
Парафрази (SmartMarks)		51

Обсяг знайдених подібностей

Коефіцієнт подібності означає, який відсоток тексту по відношенню до загального обсягу тексту було знайдено в різних джерелах. Зверніть увагу, що високі значення коефіцієнта не автоматично означають плагіат. Звіт має аналізувати компетентна / уповноважена особа.

КП 1	КЦ
25	12575
Джерела фраз для коефіцієнта подібності 2	Кількість слів
	94938
	Кількість символів